

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ VE AKSU/SOFULAR HAVZASI

Yiğit ATEŞGÜL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ VE AKSU/SOFULAR HAVZASI

Yiğit ATEŞGÜL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

KABUL VE ONAY

Yiğit Ateşgöl tarafından hazırlanan “Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Aksu/Sofular Havzası” başlıklı bu çalışma, **21.05.2021** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Danışman)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Yiğit ATEŞGÜL

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
- (4) Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. zkul OBANOđLU** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Yiğit ATEřGL

Abime ve
Hatice'ye,

TEŞEKKÜR

Öncelikle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na en derin teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam sırasında desteklerini her zaman hissettiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Şirin YILMAZ'a ve her sıkıldığım ve sıkıştığım anda yol gösteren, yardımlarını asla esirgemeyen sevgili hocam Doç. Dr. Zehra KADERLİ'ye teşekkür ederim. Görüşleriyle çalışmamı destekleyen Prof. Dr. Abdulsalam ARVAS ve Prof. Dr. Aktan Müge YILMAZ'a ayrıca teşekkür ederim.

Ders dönemimde ve çalışma sürecinde bilgilerinden faydalandığım, beni kapıdan asla geri çevirmeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Gülay MİRZAOĞLU SIVACI'ya, Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR'e, Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN'a ve Prof. Dr. Gülin ÖĞÜT EKER'e teşekkürlerimi sunarım. Sağlık problemleri ile uğraşırken işlerimi hafifleten çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Hasan Ali DİKEN'e, Arş. Gör. Selçuk GÜNDÜZ'e, Arş. Gör. Ebru KILIÇ'a destekleri için teşekkür ederim.

Maddi manevi desteğini asla esirgemeyen, her zaman yanımda olan annem Süheyla ATEŞGÜL'e ve babam Uğur ATEŞGÜL'e minnetlerimi sunarım. Her şeyden öte diğer parçama, geçirdiğim zorluklarda her zaman yanımda olan eşim Hatice SUMRUK ATEŞGÜL'e teşekkür ederim. Son olarak tez yazım sürecinde kaybettiğim canım abim Mustafa ATEŞGÜL'e her şey için teşekkür ediyorum.

ÖZET

ATEŞGÜL, Yiğit. “*Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Aksu/Sofular Havzası*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Bu çalışmanın amacı halkbilimi bağlamında Isparta Aksu İlçesi’ne bağlı Sofular Köyü’nün geleneksel ekolojik bilgisini incelemektir. Geleneksel ekolojik bilgi, doğadan bağını koparmamış insanların çevre ile etkileşimini incelemektedir. Geleneksel ekolojik bilgi çalışmaları disiplinlerarası bir alan olarak başta halkbilimi olmak üzere biyoloji, antropoloji, mimarlık gibi disiplinlerin bir kesişme noktasında bulunmaktadır. Çalışmada Sofular Köyü’nün kültür ve çevre uyumu incelenerek halkbiliminin başlıca çalışma kadrolarından olan halk botaniği, halk hekimliği, halk veterinerliği ve mutfak kültürü geleneksel ekolojik bilgi bağlamında incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Geleneksel Ekolojik Bilgi, Ekoloji, Sofular

ABSTRACT

ATEŞGÜL, Yiğit. “*Traditional Ecological Knowledge and Aksu/Sofular Region*”, Master’s Thesis ,Ankara, 2021.

The aim of this study is to examine the traditional ecological knowledge of Sofular Village of Isparta Aksu District in the context of folkloristics. Traditional ecological knowledge examines the interaction of people who have not lost their connection with nature with the environment. Traditional ecological knowledge studies, as an interdisciplinary field, are at the intersection point of disciplines such as biology, anthropology and architecture, especially folklore. In this study, it is aimed to examine the cultural and environmental harmony of Sofular Village in the context of traditional ecological knowledge, folk botanism, folk medicine, folk veterinary and culinary culture, which are the main study field of folklore.

Key Words

Traditional Ecological Knowledge, Ecology, Sofular

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 1 Sofular Girişi.....	13
Görsel 2 Köy İçi Taş Döşeme Yol.....	14
Görsel 3 Köye İnternet Bağlantısı Çalışmaları.....	14
Görsel 4 Çalba.....	19
Görsel 5 Katran Ağacı.....	20
Görsel 6 Ardıç Meyvesi.....	21
Görsel 7 Oğul Otu.....	22
Görsel 8 Muşmula Yapağı.....	22
Görsel 9 Keçiboynuzu ve Çekirdekleri.....	22
Görsel 10 Altın Otu.....	23
Görsel 11 Isırgan Otu.....	24
Görsel 12 Ahlat Filizi.....	24
Görsel 13 Yılan Bıçağı.....	25
Görsel 14 Ebegümeci.....	26
Görsel 15 Sarı Kantaron.....	26
Görsel 16 Sığır Kuyruğu.....	28
Görsel 17 Su Teresi.....	29
Görsel 18 Çörek Otu.....	30

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ADAMA	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
GÖRSELLER DİZİNİ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.. ..	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ VE ÖNEMİ.....	4
1.1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	5
1.2. ARAŞTIRMA SINIRLILIKLARI.....	5
2.BÖLÜM:GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ VE HALKBİLİMİ.....	6
2.1. GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİNİN KAYNAKLARI	8
3.BÖLÜM:SOFULAR KÖYÜ.....	12
4.BÖLÜM:HALK HEKİMLİĞİ.....i.....	16
4.1.HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI.....	18
4.1.1.Soğuk Algınlığı Tedavisi.....	19
4.1.2.Mide Bulantısı-Sindirim Bozukluğu Tedavisi.....	21
4.1.3.Yaralar ve Cilt Hastalıkları Tedavisi.....	25
4.1.4.Kırık-Çıkık Tedavisi.....	27
4.1.5.Ağrı, Romatizma ve Kireçlenme Tedavisi.....	28

4.1.6.Öksürük Tedavisi.....	30
4.1.7.Zehirlenmeler.....	30
5. BÖLÜM:HAYVANCILIK.....	32
5.1.Hayvan Hastalıklarının Tedavisi.....	33
6.BÖLÜM:MUTFAK KÜLTÜRÜ.....	37
SONUÇ.....	48
KAYNAKÇA.....	51
EK 1. FOTOĞRAF 1.....	55
FOTOĞRAF 2	55
FOTOĞRAF 3.....	56
FOTOĞRAF 4.....	56
FOTOĞRAF 5.....	57
FOTOĞRAF 6.....	57
FOTOĞRAF 7.....	58
FOTOĞRAF 8.....	58
FOTOĞRAF 9.....	59
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU.....	60
EK 3. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU.....	61

GİRİŞ

Küresel köyümüzün insanı sadece günlük uğraşları ve maddî zenginliği ile değil dünyayı algılama şekliyle de birbirinden ayrılmaktadır. İnsan yapımı maddî malzemeler ile dolu dünyada çevre ve doğa ile yakın iletişim kurmak çoğu insan için zorlaşmaktadır. İnsanın doğadan uzaklaşıp onu sadece tüketilir bir malzeme olarak görmesi doğayı insana yabancılaştırmıştır. Bu yabancılaşma günümüz dünyasında ekolojik ve çevresel krizleri tetiklemiştir. Söz konusu yabancılaşma insanın sadece yeni teknolojileri kullanarak çevreyi değiştirmesinden kaynaklanmamaktadır. Çevreyi değiştirme, kendisine uydurma isteği geçmişten gelen dünya görüşü ile alakalıdır. Protogaras'ın "Her şeyin ölçüsü insandır." anlayışının düşün dünyasında kabul görmesiyle çevre karşısında insan merkezli bir yapının temelleri atılmıştır. Galileo ve Newton gibi bilim insanlarının mekanik görüşü insanın doğaya hâkim olma çabasını bilimin merkezine koymasıyla birlikte doğa, üstesinden gelinmesi gereken bir sorun olarak insanın zihnine kazınmıştır. İnsanı merkeze alan bu düşüncenin yarattığı ekolojik krizler malumdur. Krizleri yaratan bu düşüncenin değişmesi insanı merkeze koymayıp; doğanın bir parçası olarak gören; doğa ile barışık ekolojik düşünce ile mümkündür.

Sonuçlarını bir yüzyıldır gördüğümüz ama ne kadar ileri gideceğini bilmediğimiz ekolojik krizler, mekanik görüş sonucu XVIII. yüzyılda İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, doğanın ve toplumun temellerinde kökten değişikliklere sebebiyet vermiştir. Fosil yakıtların kullanımı doğada geri döndürülemez tahribatlara yol açmış, daha sonraki yıllarda asit yağmurlarına, sera etkisine, ozon tabakasının incelmesine neden olmuş, sonuçlar sadece kağıt üzerinde değil; gözle görülür şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır¹. 1940lı yıllardan itibaren

¹ . Londra'da 12 Aralık 1952'de yüksek kömür kullanımına bağlı olarak 12.000 insan oluşan yoğun sisten dolayı hayatını kaybetmiş ve bir çok hayvan telef olmuştur. 5 gün süren bu sis sırasında insanlar soğuktan korunmak için daha fazla kömür yakarak hava kirliliğinin daha kötüye gitmesine sebep olmuştur (Polivka,2018). Böyle bir felaket, Londra halkının 16.yüzyıldan beri alışık olduğu yoğun sise karşı romantik bakış açılarını değiştirmiştir. Hava kirliliğinin çok ciddi bir sorun olduğu ve kısa sürede

başlayan Yeşil Devrim üretimde iki kat artış sağlamıştır. DDT ve tarım ilaçlarının kullanımı ile ilkin zararlı böceklerin sayısında büyük oranda düşüş yaşanması üretimi artırmıştır. Bu durumda, bir yandan modern ilaçların kullanımı ile tarımı kötü yönde etkileyen böceklerin yok olması sağlanırken; diğer yandan tarım için faydalı olan türlerin de yok olmasının önü açıldı. Üstelik Yeşil Devrim ile geleneksel tarımda yeri olmayan monokültür² üretime geçiş, ıslah çalışmaları ve daha fazla su tüketimi gerektiren üretim şekline geçiş ile büyük bir ekolojik krizin eşiğine gelinmiştir.

Türkiye’de ve dünyanın hemen her yerinde bir şekilde çevre sorunu yaşanmaktadır ancak son yarım yüzyılda çevre sorunları katlanarak artmıştır. Susuzluk, hava kirliliği, canlı türlerinin yok olması, tarım arazilerinin kullanılamaz hale gelmesi evrenimizi geri döndürülemez bir yola sokmuştur. Dünyanın dördüncü en büyük gölü olan Aral Gölü, sürdürülemez tarım faaliyeti nedeniyle kurumak üzeredir. Son yirmi, otuz yıl içerisinde suyunun üçte ikisi çekilmiş ve tuzluluğu altı misli artmıştır. Göl’ü besleyen nehirler 7.5 milyon hektar pamuk, meyve, sebze ve pirinç arazisini sulamak için kullanılmıştır (Shiva,2017:140-141). SSCB döneminde yapılan bu sulamalar yüzünden Aral Gölü %90’a yakın kısmını kaybetmiş³, yıllar boyu suda biriken tarım ilaçları suların çekilmesi ile havaya karışmış ve bölgede yaşayan insanların %80’in vücudunda anemi tespit edilmiştir (Açıkgöz, 2016).

Çevre sorunları Türkiye’de diğer ülkelere nispeten geç başlamıştır diyebiliriz. Geç sanayileşme, geleneksel tarımdan modern tarıma Batı ülkelerine göre geçiş sürecinin daha sonra olması çevre sorunlarının biraz ertelenmesini sağlamıştır. Hobsbawn (1995: 291) Avrupa’da köylülerin tarımdan uzaklaştığını ancak Türkiye’nin 1980’li yılların ortasında köylülüğün zayıflasa bile hala mutlak güç

insanların hayatına olumsuz yönde etkisi fark edilmiş ve 1956 yılında İngiltere’de Temiz Hava Yasası imzalanmıştır.

² Belli bir bölgede uzun süre tek tip ürünün üretimine dayalı endüstriyel bir tarım yöntemi.

³ “Aralı gözyaşlarıyla dolduramazsınız” diyen Özbek şair Muhammed Salih’in sözlerinden o bölgedeki ekolojik krizin geri dönülmez bir boyutta olduğu anlaşılmaktadır.

olduğunu belirtir. Ancak bu iyimser tablo şu anda tabii ki böyle değildir. Konya Karapınar'da her sene tarım alanlarının aşırı sulanmasına bağlı olarak yeraltı sularının yok olmasından dolayı obruklar meydana gelmekte, küresel ısınmaya bağlı olarak mevsimlerimiz değişmekte, türler kaybolmakta, ekilebilir araziler yok olmakta, ormanlar büyük kayıplara uğramaktadırlar.

Tüm bu olumsuzlukların tek tek sebebine bakılmaksızın, en temel sebebin doğayı algılama biçimi olduğu görülmektedir. Kapitalizm mekanik dünya görüşünden beslenerek geldiği konumu, ekolojik krizlerin sonuçları gözle görülür olduğu için artan farkındalığa karşın kendisini çok etkilemeyecek çözümler üretme yoluna girmiştir (Foster, 2012: 63).⁴

Ekosistemdeki bozulmalar hızla çözülmesi mümkün olmayan durumlardır. Daha önce bahsedildiği gibi çözümlerin tek alana odaklanarak değil, daha geniş bir yelpazede kültür ve coğrafya gibi özellikler göz önüne alınarak disiplinlerarası bir perspektifle baştan, temelden üretilmesi gerekmektedir. Bu noktada halkbilimi çalışma kadrolarının insanı çevresiyle ve doğa ile bir bütün halinde görmeye odaklı geleneksel ekolojik bilgi yaklaşımı doğrudan devreye girmektedir.

⁴ Foster'a göre bunlardan bazıları daha temiz enerji arayışı(fosil yakıtlara göre verimliliği daha yüksek), nükleer enerji, daha az enerji tüketen ürünler ve sera gazı üretime göre vergi alınmasıdır(64-68). Sera gazı üretimine göre vergi alınması Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçevesi dahilinde Paris Anlaşması, Kyoto Protokolü, Viyana Sözleşmesi, Montreal Protokolü gibi anlaşmalara dahil edilerek uygulanmaktadır.

1.BÖLÜM: ARAŞTIRMA LİTERATÜRÜ VE ÖNEMİ

Türkiye’de geleneksel ekolojik bilgi teriminin literatüre girmesi oldukça yenidir. Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı’nda Ferhat Büyükaşahin tarafından Kültür- Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği (2017) adlı doktora tezi, yine bu tezden üretilen Geleneksel Ekolojik Bilginin Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği (Büyükaşahin ve Güneş, 2016) adlı makale ve Pastoral Göçebe Toplamlar ve Kültürel Peyzaj Korumanın Önemi (Büyükaşahin ve Güneş, 2017) adlı makale geleneksel ekolojik bilgiden bahseden ilk çalışmalardır. Bu çalışmalarda Sarıkeçili Yörükleri’nin doğa ile olan uyumu incelenmiştir. Halkbilimi disiplninde geleneksel ekolojik bilgi hakkında ilk tez Mustafa Aça tarafından yazılmıştır. Aça’nın doktora tezi Karadeniz balıkçılarını incelemektedir. Mehmet Ali Yolcu 2018 yılında tarafından Çanakkale halk botaniği ile geleneksel ekolojik bilgi ilişkisine dair bir makale yazılmıştır. 2018 yılında Nebi Özdemir’in yazdığı Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi başlıklı makalede geleneksel bilgi ve kültür ekonomisi ilişkisi incelenmiştir. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı’nda Solmaz Karabaşı (2018) tarafından hazırlanan Ankara İli Nallıhan İlçesi Yenice Köyünde Kültür-Çevre İlişkisi başlıklı tez, kültür-çevre ilişkisi üzerinden geleneksel ekolojik bilgiden yararlanmıştır. Şirin Yılmaz tarafından yazılan Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Beypazarı Evleri (2018) başlıklı makale geleneksel ekolojik bilginin Beypazarı evlerinin halk mimarisi üzerine etkisini tartışır. Son olarak Mehmet Ali Yolcu ve Mehmet Aça tarafından yazılan Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor (2019) başlıklı makale ise halkbiliminin geleneksel ekolojik bilgi ile kesişim noktalarını göstermesi ve halkbiliminde geleneksel bilginin tasnif edilmesi ve incelenmesini içeren 13 maddelik tasnif sunmasıyla en detaylı makaledir. Bu çalışmaların haricinde çalışma olmaması halkbilimi disiplini içinde geleneksel ekolojik bilginin incelenmesi anlamında bir eksiklik olduğunu gösterir.

Çalışmada Sofular Köyü’nün geleneksel ekolojik bilgi bağlamında bilgi envanterinin ortaya konup, halkbilimi kadroları ile ilişkilendirilmesi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda tez yedi bölümden oluşmaktadır. Birinci

giriş bölümünde başlıca ekolojik krizler sıralanmış ve gezegenimizin maruz kaldı tehlikelerden yola çıkarak geleneksel ekolojik bilginin öneminden bahsedilmiştir. Aynı bölümde Türkiye içerisinde taranan ilk çalışmalara yer verilip araştırmanın yöntemi ve sınırlılıkları belirtilmiştir. İkinci bölümde örneklem alan olarak seçilen Sofular'ın kısa tarihçesi ve şu anki durumu aktarılmıştır. Üçüncü bölümde geleneksel ekolojik bilginin halkbilimi çalışma kadroları ile ilişkisi incelenip geleneksel ekolojik bilginin kaynakları verilmiştir. Dördüncü bölümde geleneksel ekolojik bilginin halk hekimliği ile ilişkisi ve alt başlıklarda halk hekimliği uygulamaları aktarılmıştır. Beşinci bölümde hayvancılığa odaklanılıp, halk veterinerliği üzerinde durulmuştur. Altıncı bölümde mutfak kültürü konusu incelenmiştir. Yedinci bölümde tüm bu bilgiler ışığında sonuca ulaşılmıştır.

1.1.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada geleneksel ekolojik bilgi bağlamında Isparta/Aksu Sofular Köyü örneklem alan olarak seçilmiştir. Karaçakal Yörükleri tarafından kurulan bir köy olan Sofular'da saha çalışması yapılmış olup, geleneksel ekolojik bilgi kaynak kişilerden ve Sofular Köyüne dair yazılmış olan eserlerden elde edilmiştir. Geleneksel ekolojik bilgi kavramlarına ve halkbilimi ile ilişki kadrolarına dair literatür taraması yapılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın (YÖK) Tez Merkezi çevrim içi olarak taranmış ve konuya dair yazılan tezler incelenmiştir.

1.2. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmada Sofular Köyü örneklem alan alınarak halkbiliminin halk hekimliği, halk baytarlığı, halk bitki bilgisi ve mutfak kültürü kadroları ile sınırlandırılmıştır.

2.BÖLÜM

GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ VE HALKBİLİMİ

Çevreye dair düşünceler son beş yüz yıldır değişim içerisinde. İlk, insanın doğa ile uyumlu düşünce tarzı insanlığa hâkimdi. Dünyanın canlı olduğu düşüncesi karşısında dünyayla uyumlu olarak yaşamak zorunda kalan insan, doğaya manevi anlamlar ithaf ederek, hayatta tutunabilmek için onu anlamaya çalışıp kendisini doğanın bir parçası olarak görmekteydi. Modern hayatın dayattığı mekanik dünya görüşünün aksine, çağın yaşam tarzına koşut olarak, dünyanın diğer yerlerindeki gibi Avrupa'da da bin beşyüzlü yıllara kadar insanların yaşamına organik dünya görüşü yön veriyordu. İnsanlar bireyin ihtiyaçlarının toplumun ihtiyacı olarak düşünüldüğü bir dünyada doğa ile uyuma özen göstererek yaşıyordu. İlkçağ felsefesi doğa temelli bir düşünce tarzı üretirken, ortaçağ felsefesi genel olarak dünyayı Tanrı'nın yarattığı ve bir amacı olan ortam olarak düşünmeye başlamışlardır. Ortaçağ bilimi dünyayı üstesinden gelinmesi gereken bir olgu yerine Tanrı'nın eseri olan dünyayı algılama ve çözme yoluna gitmiştir. Bu düşünce tarzı insanın doğaya hükmetmek istemesine yol açmamış, bir uyum içerisinde yaşamasını gerektirmiştir. Bu pastoral tablo bilimsel devrim ile yıkılmaya başlamıştır. 16. ve 17. Yüzyılda ise insanların dünyayı algılama şeklinde ve düşünce sisteminde büyük değişiklikler başladı.

Batı kültürünün ve biliminin temelini atan ve yaklaşık üç yüz yıl devam eden paradigmanın temeli olan bu değişiklikler (Capra, 2018:61) insanlık için doğanın anlamını değiştirmiştir. Ortaçağda bilim Tanrı'nın lütuflarını anlama amacı güderken, insanın konforunu artırma yolu olarak görülmeye başlanmıştır. Doğa böylelikle aşılması gereken bir engel haline gelmiş ve organik dünya görüşünde canlı olan dünya makineye benzetilmeye başlamıştır. Mekanik dünya görüşü dünyayı makineye benzetir: İlerleme adına atılan adımlarda parçaları bozulursa değişebilir, insanlığın elinde cansız olan bir makine... İlerlemek adına dünyaya zarar vermek meşru kılınmış ve dünya bir anlamda sömürülmeye başlanmıştır. Bu değişimler Copernicus, Galileo ve Newton'un fizik ve astronomideki

başarısıyla meydana geldi. Modern bilimin babası sayılan Galileo ve Newton doğaya hâkim olmayı bilimin temel amacı olarak görmüşlerdir (Keleş ve Hamamcı, 1998:17) Bacon'ın bilimsel bilginin, insanlığı doğanın efendisi yapmak için kullanılması gerektiği şeklindeki düşüncesi ile Descartes'ın doğanın dilinin matematik olduğuna dair kartezyen kesinlik inancı ve her şeyin temeli olan maddenin cansızlığı üzerine düşünceleri pozitif bilimlerin temelini oluşturdu. Descartes, mekanik dünya görüşünü canlıları içine alacak şekilde genişleterek bitki ve hayvanları basit makineler olarak düşünmeye başlamıştır. Descartes'a göre doğa sadece basit makineydi. Böylece sadece basit olan canlıların ve dünyanın sömürülmesinin önü açıldı (Capra, 2018: 65-70).

Doğaya hâkim olma fikri sanayi devrimiyle birlikte gerçeğe dönüşmüş ve dünya gerçek anlamda sömürilmeye başlanmıştır. Köyden kente göçün çok hızlandığı bu dönemde, doğa gibi insan da sömürülen bir nesne haline gelmiştir. Savaşların yarattığı tahribat ve sanayileşmenin ilerlemesi ile birlikte ekolojik krizler katlanarak artmıştır. Gözle görülen (hava kirliliği, ormanların azalması) ve gözle görülmeyen (nükleer sorunlar, kimyasal salınımlar) olarak iki şekilde sınıflandırılabilir kirlilikler en az savaşlar kadar can almaya başlamış dünyayı geri dönülmez noktalara getirmiştir. Artan tüketimi karşılamak adına tarımda makineleşme yoluna gidilmiş, tohumlar ıslah edilmiş ve kimyasal ilaçlara başvurulmuştur. Denizler yağmalanmış, tarım arazileri ve madenler için ormanlar yok edilmiştir. Daha fazla kâr elde etmek için kaynakların tüketilmesine, çevrenin bozulmasına ve artan nüfustan dolayı artan tüketimin küresel ve çevresel krizler yaratmasına tepkiler gelmeye başlamıştır.

Doğa insan karşıtlığında düşünce yapılarının yanında dinler de eleştirilmiştir. İnsanın doğayı sömürmesinin sebebinin, dünyanın insanlık için yaratıldığı algısının dinler tarafından öğretilmesi olduğu düşünülür. İnsanın ve doğanın Hristiyanlık'taki konumu İncil'in şu ayetinden anlaşılabilir: "Çoğalın ve dünyaya hükmedin, denizdeki balıklardan havada uçan kuşlara kadar yeryüzündeki bütün canlılar sizin emriniz altında olsun" (Lynn White'tan akt. Tont, 2016: 42). Bazı düşünürler tarafından ekolojik krizlerin sebebinin tek tanrılı dinler olduğu dile getirilse de din ve kültürler insan harici yaşamın korunması için çevreye dair bazı

sınırlamalar getirmiştir (Keleş ve Ertan, 2002: 190). İslamiyet'te ise kâinat yaratılıştan gelme bir değer taşır ve insanın doğaya karşı kullanım hakkının sınırsız olmadığı vurgulanır (Özdemir, 2007: 59-60). Bu hususta İslamiyet, insanı doğa üzerinde kullanım haklarını sınırlı tutmaya yöneltir, israfı en büyük günahlardan biri olarak kabul eder ancak insanın diğer canlılar içindeki özel konumu nedeniyle diğer tek tanrılı dinler gibi insan merkezli bir anlayışta olduğu için eleştirilir.

Ekoloji sözcüğü ev, habitat, yaşanılan ortam anlamına gelen “oikos” ve bilim anlamına gelen “logos” kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Bilim dalı haline gelmesi 1900'lü yılların başında olsa da ilk defa 1869 yılında Alman zoolog Ernst Haeckel tarafından kullanılmıştır. Tüm canlıların çevreleri ile ilişkilerini inceleyen ekoloji, 1970'li yıllarda insana odaklanmaya başlamıştır. Biyoloji biliminin alt dalı olarak ortaya çıkan ekoloji, çalışmalarına insanı ve kültür boyutunu dahil etmesi ile birlikte ortaya kavram karmaşası çıkmıştır (Keleş, 2002: 35-36). Ancak insanın tüm cepheleriyle ekolojinin konusu olmasıyla beraber ekoloji, kültür bilimleri, coğrafya, çevrebilimleri, halkbilimi gibi diğer diğer bilim dalları ile iç içe geçmiş hale gelmiştir.

2.1.GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİNİN KAYNAKLARI

Berkes geleneksel ekolojik bilgi teriminin 1980'lerde yaygın olarak kullanılmaya başlandığını ancak geleneksel ekolojik bilgi uygulamalarının eski avcı-toplayıcı kültürler kadar eski olduğunu belirtir (Berkes, 2008: 2). Geleneksel ekolojik bilgi ilk başlarda antropolojinin bir dalı olan etnobilim ve etnoekolojinin içerisinde yer edinmiştir. Etnoekoloji evrenin nesnelerini, faaliyetlerini ve olaylarını sınıflandırmak için belirli bir kültür tarafından geliştirilen bilgi sistemlerinin incelenmesi olarak tanımlanmıştır (Hardesty, 1997:291). Yine aynı şekilde biyoloji bilimi içerisinde etnobiyojoloji çalışmaları “insanların biyoloji bilgileri dahilinde hayvanların, bitkilerin insan hayatındaki yerini, sosyal ve kültürel boyutta inceleyen” bir bilim dalı olarak biyologlar tarafından yapılmıştır (Kazancı, 2018: 9). Etnobiyojolojinin alt başlıkları olan etnozoojoloji ve etnobotani, insanların çevresindeki hayvanlar ve bitkiler ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır. Etnoekoloji

çalışmaları gibi etnobiyojoloji ve etnozooloji çalışmaları da ilk dönemlerinde sınıflandırma ve isimlendirme üzerine yapılmıştır. Bağlantılı olarak, ekosistemlerin, dolayısıyla ona dair bilgilerin zaman içerisinde değıştiğı göz önüne alınarak karşılaştırma yapabilmek için bu disiplinlerde bitkinin ve hayvanın yerel ismini ve fonksiyonunu kayıt altına alma yoluna gidilmiştir (Kazancı, 2018: 11-22).

Etnobotani terimi ilk defa 1886 yılında John William Harshberger tarafından kullanılmıştır. İnsanlar var olduğundan beri bitkileri öncelikle yiyecek, ilaç, yakıt, boya olarak kullanmış ve bitkileri ritüellerin, edebiyatın, mitolojinin, sanatın konusu haline getirmiştir. İnsanların sadece bitkileri tüketmesi değil, onları alet yapımında kullanması, kutsallık atfetmesi ya da yalnızca isimlendirme yapması bile etnobotaniğin çalışma alanına girer (Cebe vd, 2016: 44). Günümüzde geleneğin tekrar kullanımı ile tamamlayıcı ve alternatif tıpla beraber fitoterapinin (bitkiler ile tedavi) tıp doktorları tarafından kullanılmaya başlaması etnobotaniğe ilgiyi artırmıştır.

Berkes (2008:2) geleneksel ekolojik bilginin evrensel olarak kabul görmüş bir tanımı olmadığını belirtir. Ekolojiyi biyofiziksel ortamlardaki ilişkilerle ilgili bir biyoloji terimi olarak tanımlarsak, geleneksel ekolojik bilgi terimi bir tezatlık içermektedir. Öte yandan, ekolojik bilgiyi canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerine dair var olan bilgi olarak kabul edersek, o zaman terim savunulabilir olur. Bu, Lévi-Strauss'un somut bilim (science du concret) olarak adlandırdığı şeydir, okuyarak öğrenmenin aksine somut, kişisel deneyimlerin birikimine dayanır.(Berkes,2008:5).

Benzer bir yaklaşımla Huntington (1998: 237) da geleneksel bilgiyi “gözlemle kazanılan ve bir topluluğun üyeleri arasında aktarılan deneyimsel bilgi sistemi” olarak tanımlar. Tanımdan da anlaşılabilceğı gibi gözlem ve deneyim geleneksel bilginin temelini oluşturmaktadır. Johnson (1992:4) ise “nesiller boyunca doğa ile yakın temas içinde yaşayan bir grup insan tarafından bir bilgi organı” şeklinde tanımlamaktadır. Halkbilimi disiplinde konuya değinen ilk araştırmacılardan olan Yolcu (2018:65) ise geleneksel bilgiyi “birikerek artan, kültürel süreklilikte

yeni nesillere aktarılan, insanların birbirleri ve çevreleri hakkındaki bilgi ve inançların birikimi” olarak tanımlar.

Geleneksel ekolojik bilginin çalışma yöntemiyle ekoloji farklılık göstermektedir. Biyolojinin alt dalı olarak ekoloji biyoloji biliminin çalışma yöntemini takip eder. Berkes, istisnaların olduğuna dikkati çekerek genel anlamda geleneksel ekolojik bilgi ve ekolojik bilginin farklarını şu şekilde tasnif eder:

- a. Geleneksel ekolojik bilgi, niteliğe; bilimsel ekolojik bilgi niceliğe odaklanmaktadır,
 - b. Geleneksel ekolojik bilgi, sezgisel elementler barındırırken; bilimsel ekolojik bilgi aklın sınırları içinde işler,
 - c. Geleneksel ekolojik bilgi, bütüncül bir bakış açısına sahipken; bilimsel ekolojik bilginin bakışı indirgemecedir,
 - d. Geleneksel ekolojik bilgi, zihni ve maddeyi birlikte düşünürken; bilimsel ekolojik bilgi bunların ayrılması yönünde bir tavır içindedir,
 - e. Geleneksel ekolojik bilgi, bilimsel ekolojik bilginin aksine ahlakçıdır; değer yargılarından arınma gibi bir eğilim içinde değildir,
 - f. Bilimsel ekolojik bilgi mekanik işleyişi önemserken; geleneksel ekolojik bilgi ruhsallığı ön planda tutmaktadır,
 - g. Geleneksel ekolojik bilgi ampirik gözleme ve gerçeklerin deneme-yanılma yöntemiyle elde edilmesine dayalı iken; bilimsel ekolojik bilgi gerçeğin sistematik bir bilinçle ve deneyle elde edilmesinden yanadır,
 - h. Geleneksel ekolojik bilgi, ekolojik kaynakları kullananların tecrübeye dayalı verilerine dayanırken; bilimsel ekolojik bilgi uzmanlaşmış araştırmacı grupların verilerine değer verir,
 - i. Geleneksel ekolojik bilgi, artzamanlı verilere dayanırken, yani derin tarihsel süreçleri önemserken; eşzamanlı verilere önem veren bilimsel ekolojik bilgi tespitinde bulunmak için kısa zaman aralıklarını yeterli görmektedir.
- (Berkes'ten (1993:4) akt. Aça, 2019:444)

Halkbilimi kültürün ürünlerini yorumlarken, kültürün geçmiş belleğini dinî, ekonomik, siyasî, coğrafi bir bağlam içerisinde bütüncül olarak inceler. Halkbilimi geleneksel bilgiyi tek sebebe ve sonuca indirgemeksizin insanın, kültür ve çevresine dair bilgilerine, yorumlarına ve uygulamalarına bütüncül bir açıdan bakar:

“Bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününü kapsayan ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama bilincini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen

ve zenginleştiren, renklendiren bir dizi, beceriyi, beğeniyi, yaratıyı, töreyi, kurumu, kurumlaşmayı göz önüne sermede; bir ucuyla engelleyici veya destekleyici halkalarını belirlemede; halk kültürünün atardamarlarını yakalayarak, bunlardan özgün ve çağdaş yaratmalar çıkarmada halkbiliminin rolü ve önemi birinci derecededir” (Örnek,2000:16)

Örnek’in sözlerinde en açık ifadesini bulan, halkbilimi disiplininin, dünyayı algılayışa dair bütüncül bakış açısı, aynı zamanda geleneksel dünya görüşünü üreten mekanizmaların temelini kavramaya yönelik bir perspektif sunar. Bu bağlamda, toplumun halkbilimi ürünleri ile çeşitli formlarda dışa vurulan geleneksel dünya görüşü ortaya koyabilmek (Çobanoğlu:2000) disiplin olarak halkbiliminin bütüncül yaklaşımı ile mümkündür. Toplumun pratikleri çözümlenirken tarih, edebiyat, antropoloji, arkeoloji, dilbilimi, göstergebilim, sosyoloji, sanat tarihi, etnoloji, tiyatro, iletişim bilimleri, coğrafya, mimarlık gibi bilim dallarının yanında halkbilimi veterinerlik, tıp, eczacılık, biyoloji ve ekoloji bilimlerinin verilerinden hem yararlanır hem de bu bilimlere katkılar sağlar. Ayrıca etnoloji, antropoloji ve sosyolojinin yöntem sorunları ve alt dallar oluşturma anlayışından dolayı, bu bilimler bütüncül bakış açısı ile bakmaya müsait olmayabilir (Çobanoğlu, 2019:21). Tüm bu işlevler düşünülünce küresel ekolojik krizlerin önünde halkbilimi başvurulacak bir bilim dalı olarak öne çıkmaktadır.

▲

Dünya
Görüşü

▲

Sosyal
Kurumlar

▲

Toprak ve
Kaynak
Yönetim
Sistemleri

▲

Yerel Toprak
ve Hayvan
Bilgisi

G5. Geleneksel bilgi ve yönetim sistemlerinin düzeyleri (uyarlanmıştır Berkes, 1999).

Geleneksel ekolojik bilgi yerel çevre hakkında gözleme dayanan bir dizi bilgi, kaynakların kullanımına hâkim olan bir kendi kendini yönetme sistemini içermektedir (Johnson'dan (1992) akt. Oğuz, 2009:11).

Geleneksel ekolojik bilgi tablodan anlaşılacağı üzere çok katmanlı bir bilgidir: birinci katman tasnifi yapılan çevre ve hayvan bilgisinin olduğu (hayvan, bitki, tohum); ikinci katman geleneksel bilgiden faydalanarak pratiklerden müteşekkil kaynak yönetiminin olduğu; üçüncü katman normların ve kuralların olduğu; son olarak dördüncü katman ise tüm katmanları içine alan, geleneksel toplumun dünya görüşünü oluşturur (Berkes, 1999:16-18).

Bu bilgiler ışığında, geleneksel ekolojik bilgi halkbilimi ürünlerinde açıkça ortaya konmaktadır. Halkbilimi çalışma kadrolarının tamamının ekolojik bilgi ile kesişme noktası bulunmakla beraber, özellikle halk hekimliği- halk baytarlığı ve halk meteorolojisi- halk takviminden oluşan halk bilgisi geleneksel ekolojik bilgi ile doğrudan ilişkilidir. Çobanoğlu'nun (2019: 53-56), Örnek'in çalışmasını geliştirerek ortaya koyduğu Türk Halkbilimi çalışmalarının kadrolarının tasnifinde Ekonomi türleri altında ele alınan Hayvancılık⁵ ve Tarım ve Rençberlik⁶ başlıkları ve Beslenme-Mutfak- Kiler başlığının Besin Türleri alt başlığı içeriği gereği dolaylı olarak geleneksel ekolojik bilginin çalışma alanına girmektedir.

⁵ Hayvancılığın tüm alt başlıkları ile beraber: 1.Bakımı, beslenmesi, korunması, 2. Çobanlık, 3, Hayvansal ürünlerin elde edilişi, 4. Hayvancılıkla ilgili araçlar.

⁶ Ekme, biçme, ürün alma ve tarım araç gereçleri alt başlıklarıyla beraber.

3.BÖLÜM

SOFULAR KÖYÜ

Sofular Köyü Isparta'nın Aksu ilçesine bağlı bir köydür. Isparta'ya 60, Aksu ilçe merkezine 8, Eğirdir ilçe merkezine 26 km uzaklıktadır. Rakımı 1200 metredir. Sofular'ın güneyinde Yılanlı, doğusunda Aksu, batısında Havutlu, kuzeyinde Gökçehuyuk yerleşimleri vardır. Köy'ün nüfusu 2019 yılında 234'tür. 18. Ve 19. Yüzyıllarda Anamas çevresinde olan Karaçakal Yörüklerinin bir kolu kavga sonucu XX. yüzyılda daha önce yazladıkları bölge olan Sofulara yerleşmişlerdir (Ak, 2018). Sofular adının yedi kardeşi ile orada yaşayan Sofi Baba'dan geldiği ve Sofi Baba'nın mezarının Sofular köy mezarlığında olduğu rivayet edilmiştir. Köy'ün rakımı 1318 dir. Sofular 1987 yılına kadar Eğirdir İlçesi'ne bağlıyken 1987 yılında Aksu İlçesi'ne bağlanmıştır. Köy'de üç pınar bulunmaktadır. Yerleşim alanının etrafı meşe ağaçlarıyla çevrilidir. Meşe ağaçlarının bolluğu sayesinde geçmişte Köy'de kömürcülük yapıldığı bilinmektedir. Isparta Aksu Osmanlı kayıtlarında Hamid Sancağı'nın Eğirdir Kazası'na bağlı Anamas Nahiyesi olarak geçmektedir. (Eryiğit,2014:40).

G1. Sofular Girişi

Köye elektrik 1972 yılında gelmiştir. 1962 yılında stabilize yol yapılmıştır (Tuztaş, 2005: 94). 2021 yılı itibariyle Köy'ün girişine kadar olan yol asfalt olup, Köy'ün iç yolları taş döşemedir.

G2. Köy içi taş döşeme yol

Köy'ün camisi 1965 yılında yapılmıştır. Kanalizasyon 2001 yılında yapılmıştır. Çevrede baz istasyonu olmadığı ve Köy çukurda kaldığı ve cep telefonu çok iyi çekmediği için köylülerin dışarı ile iletişimi sınırlı durumdaydı. 2020 Aralık ayında köyde internet erişimi sağlanmış olup iletişim sorunu bir miktar da olsa azalmıştır.

G3. Köye İnternet Bağlantısı Çalışmaları

1954-1955 yıllarında köyde sıtma salgını yaşanmıştır. Salgından çoğunlukla merkezden gelen DDT ile kurtulmuşlardır ancak Köy’de suyunun sıtmaya iyi geldiği düşünülen bir pınar vardır. “Sıtma bunarı” denilen bu pınarda sıtma hastaları yıkanılırsa iyi olacağı düşüncesi varmış. Köy’de eski bir okul bulunmaktadır ancak öğrenciler taşınmalı eğitim ile Aksu’ya götürülmektedir. Köy’ün bir kısmı Hameyn Karasakallardan olduklarını belirtirken çoğunluğu Karaçakal Yörükleri olduklarını söylemektedirler (Tuztaş,2005:79) ancak ulaşılan bilgilere ve yazılan kitaplara göre köy Karaçakal yörüklerinden oluşmaktadır.

4.BÖLÜM

Halk Hekimliği

Geleneksel tıp uygulamaları modern tıptan önceleri, insanlığın hastalık karşısında tek çözümüydü. İnsanlar bazen doğal çevrede var olan bitkisel, hayvansal, madensel kaynakların kullanımı, bazen de büyüsel eylemlerle ile hastalığa çare aramak zorunda kalmışlardır. Batı temelli tıbbın indirgemeci yaklaşımından önce hastalığın sebebi tek nedene indirgenmemiş hastalıklar bir bağlam içerisinde düşünülmüştür.

Hufford (1986) Amerikan halkbilimi çalışmalarında halk hekimliğinin batıl inanç olarak görüldüğü için kaçınılan bir terim olduğunu ama halk hekimliği uygulamalarının bilgisel olarak kaydedilmesi gerektiğini ve derlemenin önemini belirtir. Ancak son otuz yılda halk hekimliği uygulamalarına bakış değişmiştir. Türkiye’de ve dünyada son yıllarda Batı tarzı tıp eğitiminden geçmiş doktorların fitoterapi gibi alanlara yönelerek modern tıbbın çözemediği, çaresiz kaldığı durumlarda bitkilerden yararlanarak alternatif tedavi yöntemlerini kullandığı görülmektedir. Yoder (2015:397) modern tıbbın bazı uygulamalarının geleneksel tıptan kaynaklanarak geliştiğini belirtir. Deneme yanılma yöntemi ile kökünü gelenekten alan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bu yöntemler, modern tıp enstrümanlarıyla hastalıklara çare olması için kullanılmaktadır:

Geleneksel tıp sistemleri halen 3 milyar civarında insanın tedavisinde kullanılan Asya kökenli sistemlerdir. Bu sistemlerin kendine has felsefesi ve buna bağlı tedavi yöntemleri bulunmaktadır. Daha önceleri Hindistan, Pakistan, Endonezya gibi ülkeleri egemenliği altına almış olan Fransa, Hollanda ve bilhassa İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde bu sistemler devlet kontrolü altında uygulanmaktadır” (Sezik 2002:8-9).

Sezik tarafından vurgulandığı üzere, geleneksel tıp sistemlerinin belli başlı Batılı ülkeler tarafından devlet eliyle kullanımı konusuna, Özdemir (2018), modern dünyada geleneksel bilginin yükselişi bağlamında farklı bir cepheden dikkati çekmektedir:

"Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren belirginleşen bilgi teknolojilerine, sanal ve dijital teknolojilere dayalı dördüncü sanayi devrimiyle birlikte

geleneksel bilgi ve deneyim belleğine de önem verilmeye bağlanmıştır. Çevrecilik, doğal yaşamın korunması, organik veya doğal beslenme gibi eğilimlerle birlikte gelenek kültürü, dolayısıyla geleneksel bilgi ve deneyim belleği özellikle kentliler tarafından keşfedilmektedir. Dolayısıyla da gelenek kültürünün özünü oluşturan geleneksel bilgi ve deneyimlerin önemi ve değeri ortaya çıkmaya başlamıştır" (Özdemir, 2018: 3).

Bu doğrultuda doğal beslenme ve doğal yaşamın korunmasına yönelik yaklaşımlar, hastalıkların tedavisinde de geleneksel yöntemlerin ön plana çıkmasına sebep olmuştur.

Boratav (1999:122) halk hekimliğini "halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle, doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüdür" şeklinde tanımlamaktadır. Örnek (1981:105) ise halk hekimliğini, âdet ve inanmalardan gelen bilgilerden yararlanarak, genellikle akıldışı bazen rasyonel şekilde hastalığın sebeplerini ortaya koyan ve tedavi şekillerini uygulayan yöntem şeklinde tanımlar.

Orta Asya'dan Balkanlar'a yayılan Türk milleti gittiği bölgelere kabul ettiği inançtan bağımsız olarak yüzyılları aşan kadîm bilgeliğini götürmüştür. Divanu Lügati't Türk'te Kaşgarlı Mahmut "hekim" için "Atasagun" (DLT, 2014: 42), "Otaçı" (DLT,2014: 15) ve "Emçi" (DLT,2014: 17) olmak üzere üç kelime göstermiş, ayrıca çeşitli tedavi usullerine yer vermiştir.

Halk hekimliği uygulamalarının Anadolu coğrafyasında beslendiği kaynaklar ise;

- Orta Asya'dan getirilen aslî unsurlar
- Anadolu'nun eski kavimlerinden gelen unsurlar
- Hristiyanlık ve Mazdeizm gibi inanç sistemlerinin geçici tesirleri ile gelen unsurlar
- İslâmiyet'in kabulüyle bu medeniyetin getirdiği unsurlar
- Modern millî bünyenin doğmaya başlamasıyla ortaya çıkar unsurlar (Bayat,1992:43 akt Aça,2019:453).

şeklinde beş grupta değerlendirilmiştir.

Söz konusu değerlendirmeyi güçlendirici bir anlayışla Acıpayamlı (1969:4), Türkiye’de yaptığı çalışmalara göre en fazla bitki kökenli emlerle yapılan sağaltmaları gördüğünü belirterek bu durumun, Türklerin sadece hayvancılıktan anlayan millet olarak algılanmasını yıktığı belirtmektedir. Ayrıca Acıpayamlı, Türk halk hekimliğinde altı sağaltma yöntemi olduğu belirterek şöyle sıralamıştır:

- Irvasa yoluyla yapılan sağaltmalar
- Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar
- Dinsel yolla yapılan sağaltmalar
- Bitki kökenli emlerle yapılan sağaltmalar
- Hayvan kökenli emlerle yapılan sağaltmalar
- Maden kökenli emlerle yapılan sağaltmalar (1969:2-3).

4.1. HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI

Sofular bölgesinde derlediğimiz bitki kullanımına dayalı halk hekimliği uygulamalarının Yoder’in (2015) *tabii halk tıbbı* ve *dinsel-büyüsel halk tıbbı* olarak iki türde sınıflandırmasına tam olarak uygun olmadığı görülmüştür. Çoğu zaman halk hekimliği uygulamaların bitki kullanımının yanı sıra dua eşliğinde uygulanması bu ayrımın tam olarak olmadığı tabii halk tıbbının içerisinde de dini uygulamaların bulunduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Acıpayamlı’nın en çok kullanılan yöntemlere dair tespiti derleme bölgesinde de aynı şekildedir; sağaltma yöntemlerinde en fazla bitkiler ve hayvanlar kullanılmaktadır. Derleme sahasında parpılama ve ırvasa yöntemlerinin artık çok kullanılmadığı gözükmemektedir. Bu yöntemler sorulduğunda bu işin ehli olan kişilerin artık yaşamadığı ve bu yöntemlere talebin azaldığı belirtilmiştir. Bu yönelimi, bu yöntemlerin artık kabul görmemesi ile açıklamak mümkündür. Özellikle bir hastalık tedavisi sorulduğunda verilen cevapların bitki kullanımına dayalı olması ve bunun mümkün olduğunca modern bilim ile açıklanmaya çalışılması buna bir örnektir.

Örneğin en basit şekliyle ıhlamur kullanımının bile geleneksel bilgi olarak var olduğu ancak kaynak kişilerin bu yöntemleri televizyonda ya da internet ortamında da tıp doktorlarının tavsiye ettiğini belirtmesi gözden kaçmamaktadır.

Çalışmamıza tamamen büyü işlemleri olarak adlandırabileceğimiz halk hekimliği uygulamaları dahil edilmemiş olup, daha çok bitkilerin⁷ kullanıldığı yöntemler dahil edilmiştir. Ağır hastalık durumlarında genellikle doktora gidilmesine rağmen modern tıbbın yanında aşağıda derlediğimiz sağaltma yöntemleri de ek olarak varlığını korumaktadır. Bölgede halk hekimliği uygulayan kalmamıştır ancak yöre halkı hastalıklar karşısında geçmişten gelen bilgileri kullanarak uygulamalar yapmaktadır.

4.1.1. Soğuk Algınlığı Tedavisi

Soğuk algınlığı tedavisi için çalba (calba) otunun yaprakları kaynatılır ve az şekerli bir şekilde hafifçe soğutulup hastaya verilir. Geçmişte çalba bitkisinin yağı çıkartılıp kullanılmış ancak şu anda yağı çıkartan kalmamıştır.

G4. Çalba, Calba, Şalba: philomis armeniaca

⁷ Bitkilerin Latince isimleri Ertan Tuzlacı (2006) tarafından yazılan *Türkiye Bitkileri Sözlüğü* ve Tijen İnaltong (2008) tarafından yazılan *Mutfaktaki Yaban* adlı eserlerden alınmıştır. Bitkiler bilimsel olarak adlandırılırken “Uluslararası Botanik Adlandırma Kodu” kurallarına dikkat edilir. C. Linnaeus tarafından ortaya konulan ve bugün de kullanılan yöntemle göre ilk isim cins ismi, ikinci isim ise tür ismidir (Tuzlacı, 2006: 2,3).

İkinci yöntem ise kekik yağından faydalanmaktır. Kekik yağı zeytinyağı ile karıştırılıp vücuda sürülür. Hastanın cildi hafif yanmaya başlar. Kekik yağı için ikinci kullanım şekli ise şeker iledir. Kekik yağı kesme şekere damlatılır ve hastaya yutturulur. Belli bir süre sonra belirtilerin geçtiği gözlemlenir. Kekik yağının bulunmadığı durumlarda ise toplanan kekik kaynayıp biraz beklemiş suda demlendirilip hastaya içirilir(KK1).

Soğuk algınlığı eğer ishal ile beraber gözlemleniyorsa bölgede en çok katran tedavisi uygulanır. Bölgede katran ağacı olarak bilinen sedir ağacı odununun damıtılması ile elde edilen katran, burnun önüne ve karın bölgesine sürülerek üstü bez ile kapatılır. Şekerin üzerine bir damla katran damlatılır ve hastaya yedirilip tedavi tamamlanır (KK1, KK5). Nazmiye Kılınç çocukları için katran kullanımını şu şekilde aktarıyor:

“Ben kaç çocuk büyüttüm. Ezdikten sonra bir iki damla katran yaparsın geceden koyarsın (göğsüne) sabaha kadar durur, biraz da poposuna sürersin daha iyi olur. Çocuğun ağzından gelir katran kokusu, hemen üşütmeyi alır. O misal bu ardıç giliği (Ardıç meyvesi) çekirdekleri olur mor mor. Bunları havanda ezer onunla pişirip üzerine katran süreriz, bu da iyi gelir.”

G5. Katran Ağacı, Sedir, Oros Sediri: Cedrus Libani

G6. Ardıç Meyvesi: *Juniperus Communis*

4.1.2.Mide Bulantısı-Sindirim Bozukluğu Tedavisi

Mide bulantısı için oğul otu demlenerek tüketilir. Eskilerden trene binip midesi bulananlar yanlarına oğul otu alırlarmış, günümüzde kullanımı ise yine midesi bulanıp istifra eden çocuklara çay gibi demlenip içirilmesi şeklindedir (KK1).

G7. Oğul Otu, Melisa Bitkisi: *Melissa Officinalis*

İshal için çocuk ve yetişkinlerde muşmula yaprağı kullanılır. Muşmula yaprağı suda demlenerek hastaya içirilir (KK6).

G8. Muşmula Yapağı, Beşbıyk, Döngel, Töngel : *Mespilus Germanica*

Keçiboynuzu da çekirdekleri ile beraber çekildikten sonra suya karıştırılıp içilirse ishali kesmektedir (KK6).

G9. Keçiboynuzu ve Çekirdekleri: *Ceratonia Siliqua*

Midesi ekşiyen hastaya ise dilinin ucu ile odun külü yalatılır (KK2). Altınotu idrara çıkmada sorun yaşayanların tedavisinde kullanılır. Ot çay gibi demlenip aç karna düzenli olarak içilirse idrar söktürücü özelliği vardır.

G10. Altın Otu: *Helichrysum Arenarium*

Yine aynı şekilde ısırgan otu tüketildiğinde böbrekleri rahatlatmaktadır (KK1).

G11. Isırgan Otu: *Urtica Dioica*

Bodur mahmut otu ise çiğneyerek tüketildiğinde mide ve bağırsak sorunlarına iyi gelmektedir (KK2).

G8 Bodur Mahmut Otu, Dalak Otu, yer meşesi, yer palamudu, Erkurtaran otu Latince Adı: Teucrium Chamaedrys, Teucrium Flavum (sarı çiçekli kısa mahmut), Teucrium montanum (yabani kısa mahmut), teucrium polium (tüylü kısa mahmut), teucrium divaricatum (kırmızı çiçekli kısa mahmut)

Yabanarmudu(ahlat) ishale iyi gelir (KK1).

G12. Ahlat Filizi, Yabanarmudu: Pyrus Pyraster

Çocuklarda karın ağrısı olduğunda ise soğan cücüğü ezilip katran ile karıştırılır. Karışım çocuğun göbeğine sarılır ve ağzına çok küçük bir damla katran damlatılır. Çocuğun hemencecik iyileştiği gözlenir (KK1, KK4).

Yılan burçağı (bıçağı) hemoroid tedavisi için kullanılmaktadır. Zehirli olan kabuğu kurutulup soyulduktan sonra havanda dövülüp balın içine eklenir. Hasta düzenli olarak aç karna içerse hemoroidi belli bir süre sonra geçmektedir.

G13. Yılan Bıçağı: *Dracunculus Vulgaris*

4.1.3. Yaralar ve Cilt Hastalıkları Tedavisi

Sorguç reçinesi (sakızı) hafif ısıtılıp diken ya da kıymık batan yere sürülürse, kıymık/diken belli bir süre çıkar ve iltihaba yol açmaz (KK8). Yaz ayında çıkan çam reçinesi yıllandırılıp bekletilirse yine cilt için iltihap giderici özelliği vardır (KK1). Çamın gövdesinden akmaya başlayan reçine eğer ele sürülürse, eldeki çatlaklar gider ve cildin yumuşamasına yardımcı olur.

Ayaktaki ve vücuttaki yaralar için ebegümeci kullanılır. Ebegümeci su ile haşlanıp lapa haline getirilip yara üzerine sürülür. Düzenli kullanımında hem yaralara hem de egzamaya iyi gelir. Egzama tedavisi için ayrıca sarı kantaron zeytinyağı içerisinde belli bir süre bekletildikten sonra, cilt üzerinde iltihaplı ya da yaralı bölge

düzenli olarak limon suyu ile ovulursa iltihap ve yaranın izi kısa süre içerisinde yok olur. Bu karışım, daha sonra cilde uygulanır (KK1).

G14. Ebegümece, Develangir, Kazan Karası, İlbik: *Malva Vulgaris*

G15. Sarı Kantaron, Kılıç otu, Mayasıl otu, Koyunkıran: *Hypericum Perforatum*

Yine iltihap tedavisi için bir diğer yöntem ısırgan otundan faydalanmaktır. İltihaplı bölgeye taze ısırgan otu koyulur. Ağız yoluyla da demlenen ısırgan otu içilir (KK6). Kaynar sıvılara temas sonucu cilt yanığı oluştuğunda ise önce soğuk su

ile yanığın olduğu bölge soğutulur sonrasında yanık bölgeye toz şeker dökülüp belli bir süre beklenir (KK7).

Siğil ve kapanmayan yaralar için ölmüş kaplumbağanın kabuğu dövülüp çok küçük parçalar haline getirildikten sonra yaranın üzerine sarılır. Yine aynı şekilde ölmüş yılanın derisi ya da yılanın değiştirdiği deriden küçük bir parça ekmek içerisine konulup ağız yoluyla tüketilirse uzun süre geçmeyen yaraların hemen iyileştiği aktarılmıştır (KK1, KK3).

Çıbanlara ise hatmi çiçeği demlenir. Elde edilen su soğutulup süzildikten sonra çıban çıkan bölge bu suyla yıkanır. Eldeki çatlaklar ve bahçede çalışırken oluşan küçük kesikler için ceviz yaprağı kullanılır. Kesiğin ya da çatlağın üzerine hafiften suyu çıkacak şekilde baskı uygulanırsa yaranın kötüleşmesi engellenir ve belli bir süre sonra çatlak tedavi olmuş olur (KK6).

4.1.4.Kırık-Çıkık Tedavisi

Yöre halkı oluşan kırıklarda hastanelere gitmeyi tercih etmektedirler. Saha araştırması sırasında yörede artık kırık-çıkık tedavisi yapan kişi olmadığını tespit ettik. Hayvanlardaki kırık-çıkık tedavisine ise halk veterinerliği bölümünde değinilecektir. Kırık ve çıkık tedavisi yapan kalmamasına rağmen yörede bir uzvu kırılan insanların daha çabuk iyileşmesi için kırılan bölgeye zeytinyağı sürüldüğü tespit edilmiştir. Şimdi uygulanmayan ancak geçmişte hayvan otlatmaya gidenlerin bir uzvu kırıldığında sürüden bir keçi kesilip, kırılan bölge çubuk ile sabitlenerek üzerine kesilen hayvanın derisi sarıldığı belirtilmiştir. Mülâkat yaptığımız kaynak kişi babasının geçmişte ağaç keserken düştüğünü ve hemen o bölgede bir Honamlı keçisinin kesilip derisine büründüğünü anlatır. Düşen kişi 48 saat derinin içinde kalmış ve sonrasında vücudunda herhangi bir kırık ya da yara-bere kalmadığı anlatılmıştır (KK1, KK6).

Bölgede Aksu ilçesinin kenarından geçen bir akarsu bulunduğu için bölge halkı tanışık olduğu alabalığı da sağaltma yöntemlerinden birisi olarak kullanılmaktadır. Eklem ve kemik sorunları için canlı alabalık ikiye kesilip hasta

bölgeye sarılır. Özellikle kırıkların uzun süre iyileşmediği durumlarda bölge halkı alternatif tedavi olarak alabalığı kullanmaktadır (KK2).

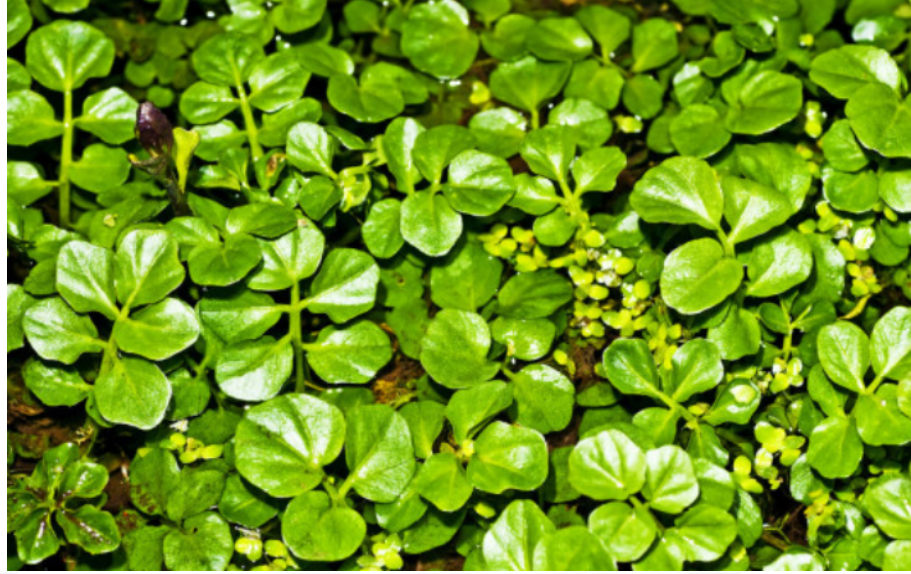
4.1.5. Ağrı, Romatizma ve Kireçlenme Tedavisi

Romatizma ağrılarını gidermek için sığır kuyruğu bitkisi kullanılır. Sığır kuyruğunun çiçekleri zeytinyağının içerisine atılıp özünün geçmesi beklenir. Özünü belli bir süre geçtikten sonra hasta bölgeye sürülüp üstü tülbent ile kapatılır (KK6).

G16. Sığır Kuyruğu, Yünotu, Kurtkulağı: *Verbascum Thapsus*

Romatizma için ikinci olarak yararlanılan bitki ise su teresidir (gerdeme). Su teresi arpa unu ile lapa yapılır. Romatizmalı ya da kireçli bölgeye yapıştırılıp üstü bez ile sarılır. Lapa kuruyup sarıldığı yerden ayrılınca kadar sargı açılmaz. Lapa çıktıktan sonra hastanın ağrıları azalmıştır (KK3, KK6).

G17. Su Teresi: Nasturtium Officinale

Romatizma ağrıları için bir diğer bitkisel tedavi yöntemi ise çam filizlerinin kullanımıdır. Çam filizleri toplandıktan sonra güneşin altında suyun içinde bir gün bekletilir. Ertesi su tekrar güneşin altında ısındıktan çam filizleri suyun içerisinden çıkartılır ve o su ile yıkanılır. Bu yöntemin ağrıları azalttığı belirtilmektedir (KK1, KK3).

Yıkanmak için kullanılan bir diğer bitki hatmi çiçeğidir. Zona üzerinde etkili olduğu düşünülen hatmi çiçeği, kaynatılıp soğutulur ve tüm bedenin yıkanılacağı suya eklenir (KK1).

Romatizma ve eklem ağrıları için sözü edilen bitkisel kaynakların yanı sıra, hayvansal bir kaynak olarak, keçi kılı kullanılır. Ağrısı olan kişi keçi kılından yapılmış haralın (yöresel ismi “kıl haba”) üstüne bir iki saat yatarsa eklem ağrılarına iyi gelmektedir (KK1).

Yörede baş ağrısı için papatya ve melisa bitkileri kullanılmaktadır. Papatya ve melisa demlendikten sonra içilir, ayrıca gece uyumayan çocuklara uykudan önce içirilip, erkenden uyuması sağlanır (KK3).

Sırt ağrısı, fıtıktan kaynaklı ağrı ya da kireçlenme ağrısı için ağırlı bölgeye balmumu eritilerek soğuması beklenir. Hızlıca soğuyan balmumu deriye önce

yapışır sonra kendiliğinden ayrılır. Bu ayrılma esnasında ağrı azalır. Düzenli kullanılır ise ağrılı bölgeyi tedavi eder.

Adet dönemi ağrı çeken kadınlar civanperçemi kullanır. Yeni kaynamış suya atılan civanperçemi biraz bekletildikten sonra süzülür. Ağrı çeken kadın adet dönemini rahat atlatır.

4.1.6. Öksürük Tedavisi

Öksürük tedavisi için çörekotu havan içinde ezilip hastaya uyumadan yedirilir (KK1, KK7, KK4).

G18. Çörek Otu: Nigella Sativa

Bir diğer tedavi uygulaması olarak, ayva közde pişirilip biraz soğutulur ve boğaza sarılıp uyunursa, sabaha öksürük azalmaktadır (KK1). Kaynak kişiler eskiden öksürük için çiğ deve sütü kullanıldığını hatırlamaktalar ancak bölgede deve kalmadığı için bu uygulama terkedilmiştir (KK1, KK3, KK7). Öksürük için özellikle boğazda iltihaplı bir durum varsa kullanılan bitki hatmi çiçeğidir. Bölgede bolca bulunan hatmi çiçeği suda demlenerek tüketilirse öksürüğü kesmektedir (KK1).

4.1.7. Zehirlenmeler

Bölgede bitkilerden zehirlenme çok fazla olmamakla birlikte yöre insanı bazı bitkilerin, özellikle de mantar türlerinin zehirli olmasından dolayı mantar

tüketiminden kaçınılmaktadır. Mantar türlerini “eskilerin” daha iyi bildiği belirtilir. Ayrıca bazı ebegümecinin (kendisi değil) kökleri zehirli olabilmektedir, onun için kullanılırken dikkat edilmesi gerektiği belirtilir. Isırgan otu ve adaçayı da zararlı olabileceği düşüncesi ile hamilelere çok fazla verilmez (KK1, KK2, KK4, KK6).

Akrep-çıyan sokmalarında ahlat (yaban armudu) filizi havanda dövölüp ekşi ayranın içine atılır ya da lapa haline getirilip ısırmanın olduğu bölgeye sürölerek zehri alması sağlanır (KK4).

5. BÖLÜM

HAYVANCILIK

Türklerin hayvan bilgisinin, Türklerin Anadolu'ya gelmeden çok önce oluştuğunu biliyoruz. Hayvancılık toprağı ekip biçme imkânı olmayan özellikle göçerevli Türkler için vazgeçilmez niteliktedir. Beslenmesini ve giyim- kuşamını bile hayvancığa göre uyarlayan Türklerin aynı zamanda hayvancılık en büyük ekonomik kaynaklarıydı. Yaşamı hayvancılığa bu kadar bağlı olan bir topluluğun, hayvana dair bilgi ve dünya görüşü oluşturmaması imkânsızdır. Bu bağlamda Boratav (1999:163), göçerevli ya da yerleşik Türklerin hayvancılık ve hayvan sağlığı ile ilgili geniş bir bilgi deposu olduğuna işaret eder.

Yerleşik yaşama geçilen ilk yıllarda Sofular'da büyük göç olmasa da en azından yaylaya çıkma geleneğinin devam görülür. Kış mevsimini köyde geçirip, yazın küçükbaş hayvancılığın gereği olarak yaylaya çıkmışlardır ancak keçi sürüleri kışın daha ılıman olan Eğirdir-Tepeli, Eğirdir-Gökdere tarafına götürülmüştür. Koyunlar ise kışın her koşulda köyde kalmıştır. Küçükbaş hayvancılığın yoğun olduğu son zamanlarda ise maaşlı çobanlar tutulmaya başlanmış, küçükbaş hayvanlar onlar ile gönderilmiştir.

Bölgede elma üretiminin başlamasından sonra hayvancılık eski önemini kaybetmiştir. Hayvancılığın çok uğraş gerektirmesi, keçi beslemenin yasalar ile sınırlandırılması ve yerleşik yaşamın daha cazip hale gelmesi hayvana ilgiyi azaltmıştır. Çevre ilçelerde ve köylerde elma üretimin çoğalması ve ilk başlarda yüksek gelir getirmesinden dolayı yöre halkı elmacılığa yönelmiştir⁸

Hayvancılığın azalmasına rağmen keçi ve koyun beslenmesi yerini son yıllarda sığır beslenmesine bırakmıştır. Keçinin durağan bir hayvan olmaması,

⁸ Türkiye'de en fazla elma üretimi Isparta'da yapılmaktadır.

(https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=32410&tipi=38&sube=0)

beslenmek için kimsenin ulaşmadığı yerlere ulaşma çabasından dolayı bakımı ve takibi zordur (KK1). Keçi yetiştiriciliğine dair devlet politikalarından dolayı keçilerin otlayacağı alanlar azalmış; keçileri otlatmak için gidilen uzun yolculuklar yerini köyün etrafına bırakmıştır. Keçilerin ormana girmesine ağır cezalar getiren Orman Kanunu son yıllarda hafifletilse de keçi yetiştiriciliğine dönüş çok olmamıştır. Bu durum, yörede keçi sayısının düşmesi, hayvancılığa devam edenlerin de sığıra ve koyuna yönelmesi sonucunu doğurmuştur.

Yörede, keçinin hareketli bir yapıda olmasından dolayı genç işi olduğu belirtilir. Her hava koşulunda dışarıya çıkmak istemesi sıkı bir takip gerektirir. Köyde genç nüfusun az olmasında dolayı keçi bakan azdır. Koyun ise daha sakin yapılı olmasından dolayı her yaş grubu tarafından rahatlıkla bakılabilmektedir. Hayvancılık ile uğraşanlar kıl keçisini bırakıp daha fazla süt veren Saanen ırkı keçi beslemeye başlamışlardır ancak yörede Honamlı keçisi beslendiği de görülmüştür. Saanen ırkı kıl keçisi ya da Honamlı keçisi gibi sürekli dışarda durmaya uygun olmayıp daha sakin yapıdadır. Honamlı keçisi az olmasına rağmen diğer ırklara göre daha fazla değer görür ve satılırken daha fazla maddî kazanç sağlar. Boyunun diğerlerine göre daha uzun olması, bu hayvanı özellikle kurban bayramında satılırken daha cazip kılar. Yılın hemen hemen tamamı merada durabilen bir ırk olan bu keçi türü görüntüsünün aksine uysal bir ırktır.

Yöre, yerleşik yaşam sonucu kümes hayvanları ile tanışmıştır. Asıl amacın ticaret değil; ailelerin günlük tavuk ve yumurta ihtiyacını karşılamak olduğu kümes hayvancılığının bir diğer faydası ise köy yerinde kene, çıyan ve yılan gibi insana karşı zehirli olabilecek canlıların evlere yaklaşmamasıdır. Kümes hayvanı beslemeyi herkes tercih etmese de çoğu evde kümes vardır. 10 ile 15 arasında tavuk ve 2-3 horoz bir evin ihtiyacını karşılamaktadır. Kuluçkaya yatan tavuğa “gurk” denir. Tavuğun kuluçkaya yatırılması ise “bastırmak” kelimesi ile dile getirilir. Kuluçka sonrasında civciv çıkarmayan yumurtaya “patas” adı verilir.

5.1.HALK VETERİNERLİĞİ

Türk toplulukları her zaman hayvanlar ile iç içe olmak durumunda kalmışlardır. Geçmişten gelen bu durum hayvanların sadece beslenmesi değil aynı zamanda

bakımlarının yapılmasını, hastalanınca tedavi edilmesini zorunlu kılmıştır. Hayvanlara verilen anlam gibi hayvan hastalıklarına yüklenen anlamlar da Türklerin inançlarının ve geleneksel dünya görüşlerinin bir tezahürüdür. Çobanın nazar değecek diye hayvanını saklaması, sürüsünü salgın hastalıktan koruması için adak adaması ya da hastalığın sebebinin doğaüstü güçlere bağladığı için dualar okuması doğaüstü güçlerin kendisine olduğu gibi hayvanlarına da etki edeceği kabulünden kaynaklanmaktadır.

Boratav (1999:129) halk veterinerliği uygulamalarının tamamen akılcı yöntemler, tamamen büyü işlemleri ve büyü ve akılcı karışmış uygulamalardan olmak üzere üç şekilde gerçekleştiğini vurgular. Doğanay (1967:132-147) ise halk veterinerliği uygulamalarını beş ana başlık altında incelemiştir :

- Hayvan hastalıkları, çeşitleri ve tedavileri
- Hayvan yetiştiriciliği
- Hayvansal ürünler
- Hayvanların adları, nişanları ve donları
- Hayvan insan ilişkileri.

Sınıflandırmadan anlaşılabilceği gibi halk veterinerliği çok boyutlu bir konudur. Boratav (1999:129) hayvan sağlığını ilgilendiren konuları incelerken “koyun-keçi kırkımı, nalbantlık ve iğdiş etmek” gibi işlemlerin de incelenmesi gerektiğini söyler.

5.1.2.Halk Veterinerliği Uygulamaları

Araştırma bölgemizde hayvan besleyenler, veterinerlere ulaşmanın her zaman mümkün olmaması ya da pahalı olabildiği için sebeplerini ya da tedavisini bildikleri rahatsızlıklar için geleneksel bilgiye başvurmaktadırlar. Geleneksel bilginin uygulanması ile beraber, veterinerden aldıkları aşıları hayvanlara kendileri de vurabilmektedirler.

Küçükbaş hayvanların karışmaması için yavruyken bir ya da her iki kulağına “en” vurulur. Enleme işlemi bir bıçak ile kulağa iz bırakmak olarak düşünülebilir. Kulakta oluşan şekil hayvanın sahibinin kim olduğunu gösterir. Kulağı enleme işleminin şekline göre “dilik”, “oyuk”, “kesik”, “delik” gibi isimler verilir (KK1, KK5).

Yavrusu ölen keçi ya da koyuna bir başka yavru kabul ettirilir ve bu işleme “yavru yakma” denir. Yavrusu ölen hayvana yeniden doğum yaptığını düşündürtecek işlemler yapılır ve yavrunun üzerine tuz sürülür. Hayvan yeni doğum yaptığını düşünerek yavruyu kabullenir. Bu işlem yavrusu ölen hayvanın sütten kesilmemesi için yapılır ve iki anadan süt emen yavru daha besili olur inancı vardır.

Küçükbaş hayvanlarda tedavi amacıyla kulak kanatılır. Hayvanın algılanamayan bir hastalığı var ise öncelikle kulağında hafifçe kan akıtılır.

Keçilerde görülen çiçek hastalığı için modern tıbbın aşısı olarak uyguladığı tedavi daha geleneksel şekilde uygulanır. Sürüdeki çiçek hastalığına yakalanan keçi kesilir ve iç organlarına ip değdirilir. İç organlarına değdirilen ip iğne yardımıyla diğer keçilerin kulaklarından geçirilir. Böylece tüm sürü bir nevi aşılanmış olur.

Kurutulmadan yeşil yonca ya da fazla tahıl yiyen sığırların karınları şişer ve hemen tedavi edilmezse ölümüne yol açabilir. Bu durumdaki hayvanlara gül suyu içirilir ve yürütülmesi sağlanır. Eğer gül suyu bulunamazsa sabunlu su içirilerek hayvanın rahatlaması sağlanır.

Keçi ve koyunların bacaklarının kırılması sık karşılaşılan bir durumdur. Ancak tedavisini bu konuda bilgili kişilerin yapması gerekir: Kırılan kemik el yordamıyla düzeltilir ve yerine oturtulan kemiğin üzerine keçe sarılıp ağaç dalı ile sabitlenir. Bacağı sarılan hayvan sürüde zarar görmemesi için gözlem altında tutulur.

Hayvan yaralarına sinek gelmemesi ve iltihap olmaması için üzerine su ile seyreltilmiş katran sürülür. Katranın sürüldüğü yere sineklerin gelmediği ve katranın antiseptik özelliği ile iltihap olsa bile temizlediği düşünülür.

Yılan tarafından sokulan keçi eğer dağda ise normalde yemediği zehirli olan sütleğen bitkisinden yiyerek zehri atmaktadır. Eğer hayvan kapalı bir yerde sokulursa ise yılanın soktuğu yer kızgın demir ile dağlanır ve zehrin yayılmasının önüne geçilmeye çalışılır. Koyun yılan tarafından sokulursa yine aynı tedavi uygulanır.

Keçilerde cilt hastalığı olursa yılanın kurumuş derisi zorla yutturulur. Hayvanın lekeleri belli bir süre içinde geçer:

Geçmişte bir memur arkadaşımız vardı. Hayvanlarının 3-4 tanesi sıkıntıdan yağır temre hastası oldu. On yıl önce. Veterinere gitmiş 100 milyondan fazla hesap çıkmış. Yılan kabuğunu söyledik, hayvanlara yedirttik. Hayvanlar iyileşince dönüp kızdı neden daha önce söylemediniz diye (KK1).

Keçinin ve koyunun üşüttüğü fark edilir ise damağına katran sürülür ve hayvanın iyileşmesi beklenir.

6.BÖLÜM

MUTFAK KÜLTÜRÜ

Beslenme bütün canlıların hayatta kalabilmesi için temel ihtiyaçtır. Her canlı, bu ihtiyacını yaşadığı ekolojik çevrenin olanakları çerçevesinde karşılar. İnsanoğlu, besin maddesi elde edebilmek üzere ekolojik çevresini saran iklim ve coğrafya koşulları uyarınca var olan bitki, hayvan, toprak, su kaynaklarından yararlanarak ve bu kaynakları gündelik yaşam tarzına göre işleyerek yemek yapar. Çeşitli gıda maddelerinin bir araya getirilmesiyle ortaya konan yemek çeşitliliği, toplumların yerel mutfaklarını oluşturur. Her yerel mutfağın belli başlı yemekleri malzemeler, pişirme yöntemleri, tüketim alışkanlıkları toplumların bu konudaki kültürel birikiminin bir neticesi olarak kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel ekolojik bilginin en yaygın bilinen kısmıdır. Kuşaktan kuşağa aktarma sırasında sözlü kültür ürünleri büyük bir öneme sahiptir. Sofular'da derlenen ve Musa Eryiğit tarafından hikayeleştirilen aşağıdaki masal örneğinden anlaşılacağı üzere geleneksel ekolojik bilgi sözlü kültür ürünlerinin vazgeçilmez unsurlarından bir tanesidir.

On Bin Pencerele Ev

Bir Yörük delikanlısı askere gitmişti. Askerlik yaptığı şehir halkından bir kızla tanıştı. Kız ona âşık oldu, o da kıza. Bir gün kız, nereli olduğunu, ne işle uğraştığını sordu. Delikanlı, "Yörük'üm, çadırdan yaşarız" dese, kızın o saat kendisini terk edeceğini düşündü. Bilmece gibi konuşmaya başladı.

- Benim yaşadığım ev on bin pencerelidir.
- ...
- Evimizi bir kez süpürdüğümüz süpürgeyle ikinci kez süpürmeyiz.
- Ağzımıza aldığımız kaşığı ikinci kez almayız.
- Desene çok varlıklıyız, diyen kıza yanıt vermedi delikanlı.

Tezkerede delikanlıyla gitmeye karar veren kız günü iple çekmeye başladı. Nihayet gün geldi. Yaz önünde delikanlının memleketinin yolunu tuttular. Trenle epey süren yolculuktan sonra bir kır istasyonunda sabah vakti indiler.

- Bir çiftliğe gideceğiz galiba, dedi kız. Delikanlı ses çıkarmadı.

Yürüdüler, dağ bayır. Gün öğle oldu. Sıcak bastı. Dere, tepe aşılar. Soğuk pınarlardan içtiler. "Buralarda çiftlik olamaz" diye düşünen kız sordu:

- Daha çok var mı senin şu memleketine?
- Sabreyle, dedi delikanlı.

Hani buradan da bir başına dönülüp gidilmezdi. Kurt vardı, kuş vardı.

Bir düzlükte dere akıyordu. Derenin iki yakasında çadırlar sıralanmıştı. Delikanlı çadırlardan birine yöneldi. Kız mola vereceklerini sandı. Onları görenler çadırlarının önüne çıkmaya başladılar. Bir çadırdan çıkan kadın ve kızlı erkekli çocuklar onlara doğru koştular. Arkadan bir adam ağır adımlarla takip ediyordu onları. Kadın geldi, delikanlının yüzünden öptü. Boynuna sarıldı. Çocuklardan beş yaşında ve afacan olanı delikanlının kucağına atladı. Öteki çocuklar elini öptüler.

- Hoş geldin, dediler. Adam da geldi.
- Hoş geldin oğul, dedi. Oğlu elini öptü.

Genç kızı merak ediyorlardı.

- Nasip olursa... Delikanlının yüzü kızardı. Kıza dönerek, bunlar ailem, dedi.

Obadan her gören hoş gelişler etti. Kızı komşu çadıra konuk ettiler. Kızın aşkı, duygularına üstün geldi. Düğün hazırlıkları, düğün derken zaman su gibi akıp gidiyordu. Kocasına sevgisi artıyordu kızın. Ama şu bilmece gibi konuşması neydi? Baş başa yemek yiyorlardı.

- Hani senin evin on bin pencereliydi, dedi kocasına. Delikanlı kalktı ayağa. Sitedeki delikleri saymaya başladı.
- Tamam, dedi kız. Peki, süpürge...
- Süpürgeyi tavşan çubuğu dediğimiz küçük çalıcaktan yaparız. Kullanır, atarız. Yenisini yaparız, deyip çadır kapısının yanında duran çalı süpürgeyi gösterdi.
- Ya kaşık, dedi kız.

Yufkadan yaptığı küneği yoğurt tabağından yoğurtla doldurup ağzına atan genç, sorunun yanıtını da vermiş oldu.

Çevreye dair bilginin, sosyal normların ve mutfak kültürü aktarımının vurgulandığı bir diğer örnek şu şekildedir:

Allı Gelin İle Ayı

Bir varmış bir yokmuş. Yol gidenin, davar güdeninmiş. Bir Yörük obası varmış. Obanın da güzeli Allı Gelin'miş. Çok kişi sevdalanmış ona ama o, yalnız birine gelin inmiş. Gelmiş zaman, geçmiş zaman. Ay ayı, yıl yılı kovalamış. Oba yine yayladaymış. Bozardıçlar bir yanında, karaardıçlar öbür yanında akan dere hem şırıl şırıl hem pırıl pırılmış. Yazdan güzel bir aymış. Obanın kadını, kızı gelini derede çamaşırdıymış. Kazanlar kurulmuş. Sular kaynatılmış. Meşe külü ile akma katılmış suya. Herkes bulmuş bir yassı kaya. Tokuç iner olmuş her çamaşıra. Ses demişsin gani. İki uçta duyulur olmuş vadide ses dediğin hani. Gün gelmiş yükselmiş tepeye, zaman da gelivermiş öğleye.

Allı Gelin şöyle dolanıvermiş karaardıçlar arasına. Eyvah ki onun alın yazısına. Ensesinde bir homurtu duymuş. İrkilmiş, dönmüş. Karşısında koca bir ayı dururmuş. Nutku tutulmuş, bağıraramamış. Bayılıvermiş oracıkta. Esirini sırtına alan ayı, tutmuş inin yolunu. Gelini inine koymuş. İnin girişini kocaman bir kaya ile kapatmış. Ava çıkmış. Kendine gelen gelin, inin karanlığında bulunduğu yeri seçememiş. Derken gözleri karanlığa alışmış, etrafını seçmeye başlamış. İlerden ip gibi uzanan aydınlığı görmüş. Işığa yürümüş. Bir inde olduğunu, girişin kocaman bir kaya ile kapatıldığını anlamış. Kayayı itmeye çalışmış. Kaya bana mısın dememiş. Oturmuş, beklemiş.

Avdan dönen ayı, omzundaki peynir tuluğunu yere koymuş. Dışardaki hareketi fark eden gelin, tetik durup kayanın çekilmesini beklemeye başlamış. Ayı, inin girişindeki kayayı bir hamlede kenara çekmiş. Peynir derisini alacağı sırada ayı ile kaya arasındaki daracık boşluktan ok gibi fırlayan gelin kaçmaya başlamış. Ayı bu, kaçırır mı? Gelin üçüncü adımı atamadan yakalamış. Gelini bağırmasına, yumruklamasına aldırmadan ine taşımış. Yere indirmiş. Korkudan bayılacak

duruma gelen geline karşı yumuşak olmaya çalışıyormuş. Onun sakinleşmesini beklemiş. Peynir tuluğunu gelinin önüne koymuş.

- Benden korkma. Ben seni eşim niyetine kaçırdım. Bana alışana kadar burada hapis kalacaksın, demiş.

Gelin, içinden çıkılmaz bir umutsuzluğa düşmüş. O an bir çıkar yol zaten yokmuş. Şimdilik itaat eder görünmenin uygun olacağına karar almış. Peynir tulumundan peynir çıkarıp yemeye başlamış. Gelinin sakinleştiğini gören ayı, inin ağzını kaya ile kapatıp gitmiş.

Günler geçiyormuş. Çömllekler dolusu yağ ve yoğurt, bal dolu kovanlar, çeşitli meyveler ve sebzeler ine akın ediyormuş. Gelinin yitmesi obasında büyük acı yaratmış. Aramışlar, taramışlar. Bir ize, bir yola rastlamamışlar. Aramaktan geçmemişler ama umutları geçer olmuş. Gel zaman, git zaman gelin, ayının güvenine mazhar olmuş. Hava almak için in dışına çıkma isteği ayı tarafından önce şüphayle karşılanmış. Ancak hava aldirmek için inin dışına çıkarılışlarında kaçmaya yeltenmemesi, şüpheyi ortadan kaldırmış.

- Canım çok sıkılıyor. Şöyle bir ıstar olsa da dokunsam, demiş gelin bir gün.
- Tamam, demiş ayı.

Hemen bir ıstar tezgâhı araklamış bir obadan. Getirmiş, inin girişine yakın içerde kurmuş. Tüyelerini yolup ip yapması için geline vermiş.

- Tarak gerek, yay gerek, atacak gerek, kirman gerek, demiş gelin.
- Bulayım, demiş ayı.

Başka bir obadan tarak, yay, atacak, kirman araklamış. Geline vermiş. Gelin, kılı taramış. Atacakla atmış. Kirmanla eğirmiş ve bükmüş. İstarı ıymış. Bu sırada ayı ava çıkmış. İnin ağzını önceki çıkışlarında olduğu gibi kaya kapatılmaya devam ediyormuş. Avdan kızarmış bir çebiç ile dönen ayı, ıstarın hiç dokunmadığını görmüş.

- Hani, canın sıkılıyordu. Hiç dokumamışsın, demiş.
- İçerisi karanlık, kayadan ışık girmiyor, demiş gelin.

Gelinin kaçmasına yönelik şüphesi devam eden ayı, karanlıkta görülemeyeceğini akıl edememiş biri durumuna düştüğü için kıpkırmızı kızarmış. Ama loşluk kızarmasını gizlemiş.

- Haklısın karanlıkta dokunmaz, demiş.

Ava şafakta çıkmaya başlayıp gün ilerlemeden dönüyormuş. İnin girişini açıyor, girişin karşısındaki ağacın altına uzanarak ıstarı izliyormuş. Nedense ıstar çok yavaş ilerliyormuş.

- Kayayı açtım, ıstar çok yavaş, demiş ayı.

- Bu kadar ışıkla ancak bu kadar, demiş gelin.

Tezgâhı ağacın altına taşımış ayı. Bakmış ıstar hemen bitivermiş. Istardan çıkan çulu ayının altına sermiş gelin. Bundan çok mutlu olan ayı, gelini ine kapatmadan kıl bulmanın yoluna düşmüş. Omuzunda bir çuval kıl ile dönmüş. Bakmış ki, gelin duruyor. Daha çok mutlu olmuş. Hal bu ki gelin kaçmak için uğraşmış. Ama sağa bakmış, sola bakmış. Yol belli değil, iz belli değil. Ayı dönmeden geri gelivermiş. Gelin kılı taramış, atmış, eğirmiş ve bükmüş. İkinci ıstarı ıymış. Ayıda gelinin kaçmayacağına dair güven var olmaya başlamış. Bu yüzden gündüzleri gelini ine kapatmadan ayrılmakta bir sakınca görmemiş. Onun ayrıldığı saatlerde hızlı bir şekilde yol, iz keşfine çıkan gelin ıstarı da beklenen ölçüde dokuyormuş. Sonunda izleyeceği yolu bulmuş. Sonraki bir gün Ayı Paşa'nın inden ayrılmasını fırsat bilerek hemen keşfettiği yola düşmüş.

İnine dönen ayı, gelini göremeyince yaptığı yanlışı anlamış. Öfkelenmiş. Bağrını yumruklarken attığı homurtu dağda, taşta yankılanmış. Bu yankı geline ulaşmış. Ayı bu. Dağlar ondan sorulurmuş. Hemen iz bulmuş, düşmüş ize. Şimşek hızıyla yetişmiş geline. Gelin o sırada ulu bir ağacın altından geçiyormuş. Başlamış ağaca yalvarmaya.

- Ey ağaç, ulu ağaç! Kanlım geliyor. Aç gövdeni de gireyim içeri, demiş.

Ağaç açmış gövdesini, gelin girmiş içine. Ayıdan kıl payı kurtulmuş kurtulmasına da saçından bir belğin ucu dışarıda kalmış. Öfkeden kuduran ayı tutmuş koparmış belği.

- Varayım, babamdan kalan baltayı kapıp geleyim de gününüzü göstereyim, demiş gelinle ulu ağaca. Babasından kalan baltayı almak için geri dönmüş.
- Ey ağaç, ulu ağaç! Gördün kanlımı. Şimdi baltayla gelip günümüzü gösterecek. Açıl da yoluma gideyim, demiş gelin.

Ağaç açılmış. Gelin kaçmaya devam etmiş. Baltayla ulu ağaca gelen ayı, gelinin kaçtığını görünce ikinci bir homurtu patlatmış. Bu homurtu da dağda, taşta yankılanarak geline ulaşmış. Şimşek hızıyla hareket eden ayı, geline bu kere de yetişmiş. Gelin bu sırada mor bir kayanın dibindeymiş. Kayaya yalvarmaya başlamış.

- Ey kaya, canım kaya! Gözü dönmüş kanlım geliyor. Açıl da gireyim içine, demiş.

Açılan kayaya giren gelin, ayıdan yine son anda kurtulmuş. Ama önceğinin ucu dışarıda kalmış. Öfkeden kuduran ayı, bu parçayı hışımla koparmış.

- Varayım, babamdan kalan topuzu kapıp geleyim de gününüzü göstereyim, diyerek topuzun yoluna düşmüş.
- Ey kaya, canım kaya! Gördün kanlımı. Şimdi topuzla gelip günümüzü gösterecek. Açıl da yoluma gideyim, demiş gelin. Mor kaya açılmış, gelin kaçmaya devam etmiş.

Topuz elinde mor kayaya gelen ayının dağı, taşı zangırdatan öfkeli homurtusu geline kadar ulaşmış. Gelin bu sırada bir çobanın yanındaymış. Çoban da homurtudan ürpermiş. Gelin durumunu bir çırpıda çobana anlatmış. Çoban az ilerdeki ardıcın başındaki kepenegini göstermiş.

- Çık şu ardıca, kepenegın içine saklan, demiş.

Gelin, az ilerdeki ardıca çıkıp kepenegın arasına büzülmüş. Çoban da diğer bir ardıca sırtını verip kavalını çalmaya başlamış. Az sonra çobanın başucunda dikilmiş ayı. Çoban korkmuş, korkusunu belli etmiyormuş. Hemen kalkmış ayağa.

- Ooo, hoş geldin ayı paşam, demiş.
- Abasını sermiş yere. Oturmaya buyur etmiş ayıyı.
- Sana ne ikram edeyim, demiş.

İnsanların kendisinden korktuklarından emin olan ayı çobanın yüzüne bakmış, bakmış. Korku, ürkü görememiş. Az önce öfkeden delirmiş olan ayı, çobanın bu tavrından biraz sakinleşmiş.

- Söyle bakalım çoban, buradan birileri geçti mi?
- Geçmedi, görmedim, demiş çoban.
- Hele, hele bir iyi düşün çoban, demiş ayı. Düşündüm, görmedim, geçmedi, diye yinelemiş çoban.
- Şu ardıcın başındaki ne öyleyse?
- Kepeneğim, demiş çoban.
- Arasında ne saklıyorsun?
- Su tuluğunu, diye yanıtlamış çoban.
- Çok da susamıştım. Bir su doldur gel de, içeyim.

Ardıcın başına çıkan çoban, torbasından çıkardığı tası kepenegİN arasına uzatmış. Sonra tası alıp aşağı inmiş. Yarisına kadar dolu tası ayıya uzatmış. İçmesini beklemiş.

- Bu nasıl su böyle, tuz ağısı sanki?
- Bu dağ başında su buldun, tuzsuzunu m arıyorsun paşam?
- Çok konuşma, şimdi bana bir kuzu borçlandın, demiş ayı.
- Sürüyü ürkütüver paşam, en arkada kalan senin olsun.

Ayı kalkmış, sürüyü ürkütmüş. En arkada kalan ötürüklü kuzuyu omzuna almış. Geldiği taraftaki tepeyi aşmış. Onu yan gözle izleyen çoban tepeye kadar gitmiş. Ayının gittiğine emin olduktan sonra kepenegİNİN olduğu ardıca gelmiş. Geline seslenmiş. Gelin ardıçtan inmiş. Yörede gelin kaybolma olayını kurt, kuş bile duymuşmuş. Çoban torbasından çıkardığı kıl yumağını eline almış.

- Bak bacım, bu yumağı tengerleyeceğim. Yumak tengerlenecek, sen takip edeceksin. Yumak seni obana ulaştıracak. Haydi, selametle, diyerek, yumağı bayır aşağı yuvarlayıvermiş.

Yumak yuvarlanmış, gelin peşinde. Yumak yuvarlanmış, gelin peşinde. Az gitmiş, uz gitmiş. Altı ay, bir güz bitmiş. Nihayet yumak dayanmış obaya. Gelin de kavuşmuş kocaya, anaya, babaya.

Masal örneğinde görüldüğü gibi sözlü kültür ürünleri günlük yaşam pratiklerinin, değer yargılarının ve kültürel öğelerin yanında çevreye dair bilgiler de sözlü kültür ürünlerinin önemli bir parçasıdır. Kültürel aktarımın masallar üzerinden olması bir sonraki nesile mutfak kültürünün geçmişte nasıl olduğu bilgisini vermektedir.

Sofular Köyü mutfağının en belirgin malzemeleri buğday, bulgur; süt ve tereyağı, yoğurt gibi süt ürünleri ile birlikte et olarak öne çıkmaktadır. Köy'de sıklıkla tüketilen yemekler şöyle sıralanabilir :

Akıtma: Hamur akışkan halde hazırlanarak kepçe ile kızgın saç üzerine yayılması ve pişirilmesi ile yapılan bir tür ekmektir. Taze tereyağı ile yağlanarak sıcakken yenmektedir.

Ayranlı Mısır ve Buğday Çorbası: Mısır veya buğday yarması az oranda nohutla karıştırılıp suda haşlanır. Ayrarla karıştırılıp ılık olarak içilir. Hazırlanırken yağ kullanılmaz üzerine çeşni olarak yarpuz koyulabilir.

Bulamaç: Kaynamakta olan suya salınan un belli bir kıvama gelinceye kadar karıştırılıp yağda kavrulmuş soğan, salça, kuşbaşı kavurma ilave edilir.

Bulgur Aşı: Aslında bulgur pilavıdır ancak yanında su dışında bir içecek tüketilir ve yörede bulgur aşı denilir. Patates ve soğan küçük parçalara ayrılıp salça ile beraber yağda kavrulur. Su eklendikten sonra pişirilir ve yemek suyunu tam olarak çekmeden ala sulu olarak tüketilir.

Dolaz: Tavada eritilmiş tereyağına tort eklenerek karıştırılır. Tort beyaz peynir altı sularının kaynatılıp bezden geçirilerek elde edilen bir peynirdir. Yağ tort ile karıştıktan sonra su eklenir. Kaynaması beklemeden ateşten alınıp, tüketilir.

Dövme Çorbası: Buğday dövülerek kabuğundan ayrılır. Haşlanan kabuksuz buğday, süt katılarak çorba hazırlanır.

Ekşi Çöreği: Yoz erikler ezilerek posasından ve çekirdeğin ayrılır. Tepsilerin içine bazlama şeklinde konularak güneşte kuruması sağlanır. Bu çörek şeklindeki gıda rutubetsiz ortamda uzun süre dayanmaktadır. Ekşi çöreğine dair derlenen

masalda yiyeceğin içeriğinin yanında çevrenin sağladığı olanakları kullanmak adına güzel bir örnektir:

Eşki Çöreği

Dumanın Ali ile karısı arkası yere dayalı, toprak damlı yer evinde yaşıyorlardı. Yoksuldular. Hatta bir yoksulun yoksuluydular. O çağ, yoksuldu zaten. Ülke savaştan çikalı otuz yıl olmuştu. İnsanoğlu ikincisini çıkarıp bedelini ödemişti. Bereket versin ki ikincisine bulaşılmamıştı. Bulaşılmamıştı ama savaş zengin hastalığıydı mutlaka. Yoksul, neyle savaşacaktı. Mahfazan Allah! İkinci savaşa da bulaşılmış olunsaymış, halleri dumanın dumanı olurken yoksulun yoksulu bile olamayacaklardı. Beş çocuk vardı kapıda. Üst isterlerdi baş isterlerdi. En önemlisi de aş isterlerdi. Aş ise iki çizim irezli tarladan çıkardı. İkinci seçeneği de yoktu aşın. Çift sürmeye gidecek olanın çorbası ala şafakta kaynatılmalı ki, vaktinde içsin. Erkenden tarlaya varsın. Çifti sürsün. Vakitlice de eve dönsün. Çiftte düzen böyle kurulmuştu.

Ala şafakta kalkan karısı, köşede duran kıl çuvaldaki yedi patatesi yıkadı. Kabuklarını soyarsa iyice azalacaktı. Bir kere, bir kere daha yıkadı. Son yıkama suyunu çıra ışığında berrak görünce yıkamayı sonlandırdı. Patatesleri kuşbaşı doğradı. Dışı kurumlu tencereyi çıkardı. Bir soğanı tencereye doğradı. Yağ çömleğindeki acımış yağdan tahta kaşığın ucuyla fındık kadar aldı. Doğradığı soğanın üstüne atıp tencereyi bacadaki ateşe, sacayağının üzerine yerleştirdi. Ateşi görünce cızırdamaya başlayan tencereden çıkan kavrulmuş soğan kokusu odayı doldurdu. Patatesleri üzerine atıp birkaç kere karıştırdı. Sonra içindekileri su örtene kadar su ekledi. İslı kapağı da kapatarak kaynamaya bıraktı.

Tencereyi ocaktan indirdi. Odada çokalın üstünde bir bez arasında sarılı olan ekşi çöreğinin aldı. Ucundan birkaç parça bölüp yemeğin içine attı. Hafif soğumasını bekledi. Yünden dokunmuş sofrayı serdi. Ali de öküzleri alaflamayı bitirmiş, odaya girmişti. Karısı tencereyi yana eğerek çanağı doldurdu. Sofraya koydu. Ali de yanaştı. Yemeğe koyduğu eşki çörekleri erimemişti. Kaşıkla çanağın dibine bastırarak dağıtmaya çalıştı. Dağılmıyordu. Kaşıkla ağzına taşıdı. Kayış gibiydi. Kaşığa bıraktı.

- Yahu, karı bu nedir?
- Eşki çöreği, dedi karısı.

Kocasının uzattığı kaşığın üzerindeki eşki çöreği parçasını eline aldı. Yokladı, bu eşki çöreği değil, yannık parçasıydı. Şafak öşertisinde, eşki çöreğinden koparıyorum sanarak yannıktan koparmıştı parçaları.

Gölle: Mısır, buğday, bakla ve ak fasulye bir arada haşlanır. Haşlama kabında su yüzeyden kaybolduktan sonra ocaktan alınır. Tabaklara konularak üzerine ceviz ya da fıstık dökülerek tüketilir.

Koca Bulamaç: Kaynayan suya un eklenir ve hamur kıvamına gelinceye kadar karıştırılır. Tabaklara alındıktan sonra üzerine pekmez dökülerek kaşıkla tüketilir.

Künek: Yufka ekmeğin bir ucunun koparılıp kaşık gibi kullanarak tüketmeye künek denmektedir.

Tovga çorbası: Buğday yarması yoğurt ve su karışımında kaynatılır. Üzerine nane dökülerek tüketilir.

Köy'de tatlı olarak hazırlanan ve tüketilen belli başlı yiyecekler de malzeme bakımından, yine buğday ve süt ürünlerine dayanmaktadır:

Ekmek Aşı: Ufalanmış yufka kavrulur. Kavrulmuş yufkalar tabağa yerleştirilir ve üzerine eritilmiş tereyağı, sıcak su ve şeker dökülür. Üzerine ezilmiş ceviz dökülerek tüketilir.

Pelte: Kaynamakta olan şekerli suya nişasta azar azar konulup karıştırılır. Topaklanmaması sağlanarak koyu hale gelinceye kadar kaynatılır. Kâselere konulup soğuduktan sonra üzerine tarçın dökülerek tüketilir.

Yoğurtlu Pekmez: Taze yoğurt pekmez ile karıştırıldıktan sonra tatlı olarak tüketilir.

Kavut: Kavrulmuş olan nohut ve ya buğday çeki taşında çekildikten sonra toz şeker eklenerek tüketilir.

Bu yemeklerin yanı sıra Sofular'da çevrede kendiliğinden yetişen bitkiler pişirme işleminden geçirilmeksizin çoğunlukla çiğ olarak tüketilir. Çiğ olarak tüketilen bitkiler sebze ve meyve grubu olarak ikiye ayrılır. Sebze olarak kuzukulağı, kedi kulağı, kuzgun otu, tekesakalı, kara avlık, su teresi, kaya soğanı tüketilmektedir. Meyve olarak dağ armudu, alıç, karamık üzümü, kızılıçık, kuşburnu, taş kirazi tüketilir.

Sofular halkı arasında mevsimi gelip yaylaya çıktığında, yalabuk tüketmek oldukça yaygındır.

Yalabuk: Genç çamın gövdesi soyularak üzerindeki ince zar tüketilir. Ağaçlar için oldukça zararlı olduğu, kalıcı hasar bıraktığı bilinmesine karşın, halk bu alışkanlığından vaz geçmemektedir.

Köy mutfağında bazı yiyeceklere malzeme olan gıda maddelerini halk kendisi üretmektedir. Meneviş ve nişasta en çok üretilen maddelerdir.

Meneviş: Meneviş çeki taşında çekildikten sonra hamur işlerinde iç malzemesi olarak kullanılır.

Nişasta: Yıkanmış buğday bir hafta sürecinde suda tutulur. Su süzülerek özü çıkarılır. Süzgeçten geçirilip kabukları ayıklanır. Güneşe bırakılıp suyu tamamen buharlaştırılır. Kuru ortamda saklanıp pelte ve muhallebi yapımında kullanılır.

Örneklerden görüldüğü üzere Sofular'ın mutfak kültürünü oluşturan öğeler için çevre çok önemli bir faktördür. Hayvancılığın yoğun olarak yapılmasına rağmen bitki temelli yemekler mutfak kültürünün temelini oluşturmaktadır.

SONUÇ

Tüm canlıların doğal çevresi ile ilişkisini inceleyen ekoloji, biyoloji bilimi ile başlayan yolculuğuna 1970'li yıllarda insanı ve kültür boyutunu da çalışma alanına dahil etmesiyle eş zamanlı olarak sosyal bilimlerin de çalışma alanına girmiştir. Biyolojinin alt dalı olan ekoloji, biyolojinin çalışma yöntemini takip etmektedir ve insanın kültür çevresi bağlamında incelenmesinde, tek nedene indirgemeci bir yöntemle dayanarak çalışmanın söz konusu olmamasından; bu tarz bir yaklaşımın eksikler, yanılgılar taşımasından dolayı sosyal bilimlerde bütüncül bir açıyla çalışılmaktadır. Bu bakımdan, geleneksel ekolojik bilgi çerçevesinde, insan toplumları, üzerinde yaşadıkları iklim ve coğrafya koşulları dolayısıyla, kültürel ve biyolojik canlılar olarak, bulunduğu çevreye göre kendilerine yaşam alanları yaratmış, gündelik hayatın her bir ihtiyacına yönelik kendi doğal çözümlerini üretmiş ve bu çözümleri, deneme yanılma yöntemiyle sınamış, kuşaklar arasında aktararak geleneksel bilgi olarak kabul etmiştir.

İnsanın, doğayı tamamen kendine dönük faydacı kullanmaya; hatta suiistimal etmeye dönük algılama biçiminden dolayı ekolojik krizler geçmişten günümüze artarak gelmiş ve de son yüzyılda içinden çıkılmaz duruma varmıştır. Doğa ile uyumlu düşünce şeklinin değişmesi ve doğanın insan için var olduğu düşüncesi insanın doğaya karşı gerçekleştirdiği katliamların bir meşrulaştırma yöntemi haline gelmiştir. Doğaya karşı tek yanlı yaklaşım beraberinde, geleceği düşünmeksizin acımasızca bir sömürü anlayışını hâkim kılmıştır. Mekanik dünya görüşü ve buna bağlı olarak sanayi devrimiyle beraber gelen sömürü düzeni adeta ülkeler arasında bile doğayı sömürme yarışına dönmüştür. Sanayileşmenin Türkiye’de geç gerçekleşmesinden dolayı Batı dünyasına göre daha hoş bir tablo olmasına rağmen son yıllarda ne yazık ki ülkemizde de ekolojik krizlere çok sık rastlamaktayız. Hava kirliliği gibi görece genel sorunların yanında, yer altı sularının bilinçsizce kullanılmasından dolayı obrukların oluşması, bilinçsiz yapay gübre kullanımından dolayı toprağın çoraklaşması gibi bölgesel sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla coğrafya ve iklim koşullarına uygun tarımın ve hayvancılığın yapılması bu noktada önem kazanmaktadır ve tam da burada geleneksel ekolojik bilgi devreye girmektedir. Belli bir coğrafyada uzun yıllar

yaşayan, doğayla uyum geliştirmiş, doğaya ve çevreye dair bilgilerini kuşaktan kuşağa aktaran toplulukların bilgi birikimlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmada geleneksel ekolojik bilgi envanterinin oluşturulması ve yöre halkının zor şartlar altında, asla doğayla savaşıarak, doğaya kıyarak değil; doğayla kurduğu harmonik bir ilişkinin incelenmesi; halkın biriktirdiği geleneksel ekolojik bilgi evreninden günümüz modern hayatına dair çıkarılacak derslerin göz önüne serilmesi üzere, Sofular Köyü örneklem alan seçilmiştir. Sofular, göller yöresinde olmasına rağmen bulunduğu konum itibarıyla suya ulaşımı diğer bölgelere göre çok yenidir. Yerleşik yaşama çevredeki köylere kıyasla çok geç geçmiş olan Sofular halkı her zaman doğayla iç içe olmuştur. Bu sebeple, Köy’de bugün var olan geleneksel ekolojik bilgi, esasen, halkın oldukça zorlayıcı yaşam koşulları karşısında, onlarla hem mücadele etmeyi, hem de onlara ayak uydurmayı mümkün kılan yaratıcı çözümleri olarak kuşaklar öncesinden günümüze ulaşmıştır. Bu durumda, Sofular Köyü’nün geleneksel ekolojik bilgi envanterinin ortaya konması, korunması, sürdürülebilirliği ekolojik sorunlar karşısında kritik önem arz etmektedir.

Fizikî konum itibarıyla merkeze uzak olmaları nedeniyle, ulaşım sorunu yaşayan yöre halkı hastalıkların tedavisine ilişkin zorluklar karşısında ekolojik çevrenin imkânlarına başvurarak birtakım yöntemler üretmek yoluna gitmiştir.. Bunlar, Köy halkının tamamen kendi çaresini üretmek üzere yöneldiği geleneksel tedavi yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yalnız, günümüzde Köy halkının modern tıbbı başvurma sıklığı artmış, özellikle kırık- çıkık gibi rahatsızlıkların tedavisini yapabilen yaşlı kuşaktan kimselerin vefat etmesiyle, halk hekimliğine yönelik uygulamalar, yoğunlukla, diğer rahatsızlıklarla ilgili bitkisel temelli uygulamalara kaymıştır.

Sofular halkı için hayvancılık, öncelikli olarak hem geçim, hem de beslenme kaynağıdır. Dolayısıyla, hayvanların sağlığına da özen göstermek de Köy halkı için hayatî öneme sahiptir. Gözlem, deneme yanılma yöntemiyle hayvanlarının tedavileri için de bulunan yerel çözümler arasında, bitkisel temelli tedaviler çoğunluktadır. Söz konusu tedavi yöntemlerinin hâlâ daha canlı ve yaygın olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde, hayvan hastalıklarına yönelik halk hekimliği

uygulamaları Köy'de yaşayan her bir ailenin kendisi tarafından gerçekleştirilmektedir. Modern veterinerlik hizmeti almanın pahalı ve ulaşım bakımından meşakkatli olmasından dolayı hayvancılık yapan hemen herkes hayvan sağlığından anlamak zorundadır. Halkın kendi ürettiği ilaçlar dışında aşı vurma konusunda bile el melekesi kazanmak durumunda kaldıkları gözlenmiştir.

Mutfak kültürü içerisindeki yemek çeşitliliği geleneksel ekolojik bilgi birikimi ile doğrudan alâkalıdır. Dolayısıyla Sofular mutfağının belirleyicileri de ekolojik çevrenin imkânları ölçüsünde gerçekleşmiştir. Böylelikle mutfakta öne çıkan yemekler, buğday ürünleri, süt ve ürünleri, et ve ürünlerinin yoğunluklu olarak kullanıldığı yemekler olarak tespit edilmiştir. Yemek çeşitliğinin oluşmasında bölge halkı için hangi bitkilerin yenilip yenilemeyeceği bilgisi de atalardan, ninelerden öğrenilerek bugüne erişmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında Sofular Köyü'nün geleneksel bilgi envanteri oluşturulmaya çalışılmış, doğa ile iç içe yaşayan yöre halkının çevre ile uyumları incelenmiştir. Sorunların çözümleri için kuşaktan kuşağa aktarılan bilgilerin önemi vurgulanmıştır. Halkın, gündelik yaşamın gereklerini karşılama konusunda, kendisiyle doğal çevre arasında çift yönlü, doğayı örselemekten kaçınan, kaynakları verimli kullanmayı ilke edinen bir yaklaşım içinde olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, tarafımızca gerçekleşen bu tez çalışması kapsamında geleneksel ekolojik bilgiye dair elde edilen bulgular, günümüz dünyasında yaşamı kolaylaştıracak doğa ile uyumlu, yılların akıl süzgecinden geçmiş pratik bilgiler içermesi bakımından son derece önemli ve değerlidir. Söz konusu bilgiler geleceğe yönelik kültürel stratejilerin kurulmasında fikir açıcı önemli faktörler olarak yaygınlaştırılmalı ve sürdürülmelidir.

KAYNAKÇA

Aça, Mustafa. (2019). *Halk Bilimi El Kitabı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Orhan Acıpayamalı. (1989). "Türk Folklorunda Halk Hekimliğini Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi", Ankara: *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*.

Açıkgöz, Mehmet Ali. "Yok Olmak Üzere Olan Bir Göl: Aral." *Tuicakademi*, <http://www.tuicakademi.org/yok-olmak-uzere-olan-bir-gol-aral>. 10 Ekim 2020.

Agrawal, Arun. "Indigenous and Scientific Knowledge: Some Critical Comments." *Indigenous Knowledge and Development Monitor*, c. 3, s. 3, 1995, doi:10.7454/ai.v0i55.3331.

Ak, Mehmet. (2018). Anamas Yaylaları ve Yörükler. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:6, Winter, p. 1-6.

Aristoteles. (2017). *Politika*. Çev. Furkan Akderin. Say Yayınları.

Bayat, Ali Haydar. (1992). "Anadolu Tıbbi Folklorunda Göz Hastalıkları." *IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirgeleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, c. 4, ss. 43-58.

Berkes, Fikret. (1993) "Traditional Ecological Knowledge İn Perspective." *Traditional Ecological Knowledge: Concepts And Case*, Edt. Julian T. Inglis ss. 1-9.

Berkes, Fikret. (1998). *Sacred Ecology*. Routledge Taylor Francis Group.

Bolay, Süleyman Hayri. (2018). *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*. 12. Baskı, Atlas Yayınları, 2018.

Boratav, Pertev Naili. (1998). *100 Soruda Türk Folkloru: İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar*. Gerçek Yayınevi .

Büyükşahin, Ferhat. (2017). "Kültür-Çevre Bağlamında Geleneksel Ekolojik Bilginin Korunmasının Önemi: Sarıkeçili Yörükler Örneği". *Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı.

Büyükşahin, Ferhat ve Güneş, Gül. (2017). "Pastoral Göçebe Topluluklar Ve Kültürel Peyzaj Korumanın Önemi". *JRTR*, c. 4, s. 1, ss. 36-48.

Capra, Fritjof. (2018). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. Çev. Mustafa Armağan. 4. Baskı, İnsan Yayınları.

Carson, Rachel. (2011) *Sessiz Bahar: ABD Eski Başkan Yardımcılarından Al Gore'un Önsözüyle*. Çev. Ed. Çağatay Güler. Palme Yayıncılık.

Çobanoğlu, Özkul. (2000) "Geleneksel Dünya Görüşü Veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler". *Millî Folklor* c. 6, s. 45, ss. 12- 14.

Çobanoğlu, Özkul. (2019). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. 10. Baskı, Akçağ Yayınları.

Dundes, Alan. (1971) *Folk Ideas as Units of Worldview*. American Folklore Society.

Doğanay, Sabriye.Afyon. (1967). "Türk Folklorunda Veteriner Hekimlik Araştırma ve İncelemeleri"

Ankara: Ankara Üniversitesi Veteriner ve Ziraat Fakülteleri Basımevi.

Eryiğit,Musa. (2014) *Hamid Sancağındaki Karaçakal Yörükleri*. Sahil Kitap Yayınları.

Hardesty, Donald L. (1997). *Ecological Anthropology*. Wiley.

Heyd, Thomas, et al.(1996). "Comments on article by Arun Agrawal." *Indigenous Knowledge and Development Monitor* 4.1.

Hobsbawm, Eric. (1995). *Age of Extremes: A Short Twentieth Century 1914-1991*. Abacus.

David J. HUFFORD. (2007). Çev.: Mustafa SEVER, Millî Folklor, Yıl 19, Sayı 73

Huntington, Henry P. (1998). "Using Traditional Knowledge in Science: Methods and Applications, Promoting the Science of Ecology". *Ecological Society of America*.

İnaltong, Tijen. (2018). *Mutfaktaki Yaban: Anadolu'nun Yeniden Otları*. 2. Baskı, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Jardins, Joseph R. Des. (2006). *Çevre Etiği Çevre Felsefesine Giriş*. Çev. Ruşen Keleş. İmge Kitabevi.

Johnson, Martha. (1992). "Research on Traditional Environmental Knowledge: Its development and Its Role". *Lore: Capturing Traditional Environmental Knowledge*, Edt. Martha Johnson, International Development Research Centre.

Karabaşa, Solmaz. (2018). "Ankara İli Nallıhan İlçesi Yenice Köyünde Kültür-Çevre İlişkileri Üzerine Etnografik Bir Değerlendirme". *Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı.

Kazancı, Nilgün. (2018). *Etnobiyoloji*. Ürün Yayınları.

Keleş, Ruşen ve Hamamcı Can. (2002). *Çevrebilim*. İmge Kitabevi.

Kışlalıoğlu, Mine ve Berkes, Fikret. (2018). *Çevre ve Ekoloji*. 16. Baskı, Remzi Kitabevi.

Leopold, Aldo. (2013). *Bir Kum Yöresi Almanığı*. Çev. Ufuk Özdağ. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Odum, Eugene P. ve Barrett, Gary V. (2016). *Ekolojinin Temel İlkeleri*. Çev. Prof. Dr. Kani Işık. Palme Yayıncılık.

Oğuz, Arzu. (2009). Fikri Mülkiyet Hakları Ve Geleneksel Bilgi Ve Folklorun Hukuki Korunması, FMR, 9(3), 10-52

Örnek, Sedat Veyis. (1981). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: DTCF Basımevi.

Örnek, Sedat Veyis. (2000). *Türk Halkbilimi*. Kültür Bakanlığı.

Özdemir, Nebi. (2018). "Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi" . Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 18 : 1-28

Öztunalı Kayır, Gülser. (2003). *Doğaya Dönüş: Topluma Ekolojik Bakış*. Bağlam Yayıncılık.

Polivka, Barbara J. (2018). "The Great London Smog of 1952." *AJN, American Journal of Nursing*, c. 118, s. 4, ss. 57–61., doi:10.1097/01.naj.0000532078.72372.c3.

- Roux, Jean-Paul. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. Kabalcı Yayınevi.
- Semiz, Özgür. (2015). "Geleneksel Bilgi, Folklor ve Fikri Mülkiyet Hukuku: Yerel Kollektif Bilginin Hukuki Korunması", *Fikri Mülkiyet Hukuku Yıllığı- 2013*, Edt. Prof. Dr. T. Memiş. Yetkin Yayınları, ss. 377- 402.
- Tont, A. Sargun.(2016). *Sulak Bir Gezegenden Öyküler: Ekoloji, Çevre, Doğa Sevgisi ve Doğal Tarih Üzerine İncelemeler*. Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Tuzlacı, Ertan. (2006). *Türkiye Bitkileri Sözlüğü*. Alfa Yayınları.
- Tuztaş,A. Hilal. (2005). *Günümüzde Isparta'da Yaşayan Yörüklerin Siyasi ve Kültür Tarihleri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Urhan, Y , Ege, M , Öztürk, B , Elgin Cebe, G . (2016). "Turkish Food Plants Database". *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*. C. 40, s. 2, ss. 43-57 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jfpanu/issue/35477/394059>
- Yıldırım, Münir. (2016). *Çevre ve Din: Kutsalın Tabiattaki Formları*. Karahan Kitabevi.
- Yoder, Don. (1972). *Folk Medicine*. University of Chicago Press.
- Yolcu, Mehmet Ali. (2018). "Geleneksel Ekolojik Bilgi Bağlamında Çanakkale Halk Botaniği." *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. c. 16, s. 24, ss. 63-77.
- Yolcu, Mehmet Ali ve Aça, Mustafa. (2019). "Geleneksel Ekolojik Bilgi ve Folklor". *Folklor/Edebiyat*. c. 25, s. 100, ss. 861-871 . doi: 10.22559/folklor.1086

EK 1

Fotoğraf 1. Asker Yemeđi Hazırlanması

Fotoğraf 2. Asker Uğurlaması

Fotoğraf 3. Ramazan Bayramı Mezarlık Ziyareti

Fotoğraf 4. Geleneksel Karaçakal Şöleni

Fotoğraf 5. Geleneksel Karaçakal Şöleni Hazırlığı

Fotoğraf 6. Cenaze Töreni

Fotoğraf 7. Elmaların Toplanması

Fotoğraf 8. Odun Kömürü Yapımı

Fotoğraf 9. Kış Mevsimi

EK 10. ORİJİNALLIK RAPORU

EK 11. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU